

บทที่ 4

ประชาสังคมในการปฏิรูปการเมือง

การกำหนดนโยบายปฏิรูปการเมืองในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา อันเป็นนโยบายสาธารณะที่เป็นเป้าหมายของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตื่นตัวของประชาสังคมที่มีมาตั้งแต่คราวครั้งเกิดเหตุการณ์ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งแม้ว่าจะมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญในประเด็นที่ภาคประชาสังคมได้เรียกร้องไปแล้วภายหลังเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม 2535 สิ้นสุดลง แต่หลายฝ่ายในสังคมก็ยังไม่มีความพอใจต่อรัฐธรรมนูญฉบับปี 2534 จึงได้เรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ตลอดจนให้มีการร่างใหม่ทั้งฉบับ ในสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี ตลอดจนการนำไปสู่การขยายความคิด และความจำเป็นในการปฏิรูปการเมืองต่อมาในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา

ดังนั้น จึงควรที่จะได้มีการทำความเข้าใจถึงความหมายหรือคำจำกัดความของคำว่า "ประชาสังคม" ซึ่งผู้ศึกษาได้ให้ความหมายหรือคำจำกัดความของประชาสังคม เพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดความเข้าใจว่า โดยความหมายแล้ว ประชาสังคม ก็คือ ส่วนของสังคมที่อยู่นอกภาครัฐ ซึ่งเป็นเวทีของปัจเจกชนพลเมือง หรือกลุ่มทางสังคม หรือองค์กรต่าง ๆ ที่สนใจในกิจกรรมสาธารณะ และปัญหาของสังคมการเมือง และรวมถึงกิจกรรมทางสังคมและการเมืองที่องค์กรและบุคคลเหล่านี้ดำเนินการ ทั้งนี้ โดยไม่รวมพรรคการเมือง เนื่องจากเป็นองค์กรที่ดำเนินการทางการเมือง โดยปกติอยู่แล้ว

จากความหมายหรือคำจำกัดความของประชาสังคมข้างต้น สามารถทำให้ผู้ศึกษานำมาใช้เป็นประเด็นในการศึกษาถึงส่วนต่าง ๆ ของประชาสังคมทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กร ที่อยู่นอกภาครัฐ ว่ามีใครบ้างที่เข้าไปมีบทบาท มีส่วนร่วม ในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง และผลักดันให้มีการปฏิรูปการเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงบทบาทต่อความสนใจในกิจการสาธารณะ หรือปัญหาต่าง ๆ ของสังคม โดยจะพิจารณาส่วนต่าง ๆ ของประชาสังคมดังต่อไปนี้

4.1 ภาพรวมของประชาสังคม

4.1.1 ปัจเจกบุคคล

ความตื่นตัวของปัจเจกบุคคลในการปฏิรูปการเมืองนั้น กล่าวได้ว่า แทบจะทั้งหมดเป็นการแสดงบทบาทของนักวิชาการ และผู้ที่มีชื่อเสียง หรือมีบทบาทในสังคมอยู่ก่อนแล้ว และได้แสดงความตื่นตัวในการปฏิรูปการเมืองโดยการวิพากษ์วิจารณ์ และการเสนอแนวคิดต่อภาครัฐ และภาคประชาสังคม โดยเริ่มแสดงบทบาทดังกล่าวทันทีภายหลังรัฐบาลชวน หลีกภัย มีความล่าช้า และไม่มีประสิทธิภาพต่อการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.2534 ดังนี้

(1) ร.ต.ฉลาด วรฉัตร อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ และเคยมีบทบาทสำคัญโดยการอดอาหารประท้วงมาแล้วในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 และได้มีบทบาทต่อการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมืองโดยเริ่มจากการเข้าพบประธานรัฐสภาเสนอให้เลือกตั้งคณะรัฐมนตรี และนายกรัฐมนตรีโดยตรง, การวิจารณ์ถึงเสถียรภาพของรัฐบาลชวน หลีกภัย ที่ไม่สามารถควบคุมวุฒิสมาชิก และฝ่ายค้านในวันเปิดสภาสัมัยวิสามัญ และมีบทบาทที่สำคัญในเวลาต่อมาในฐานะเป็นผู้ริเริ่ม หรือการจุดประกายให้มีการปฏิรูปการเมือง โดยใช้วิธีการอดอาหารประท้วง เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2537 พร้อมทั้งยื่นข้อเสนอดังกล่าวต่อรัฐบาลเพื่อให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น (เดิมต้องใช้ทั้งสองสภา) ก่อให้เกิดแนวร่วมและกลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิดนี้อย่างมากมาย

(2) ศ.น.พ.ประเวศ วะสี นักวิชาการเจ้าของรางวัลแมกไซไซ และมีตำแหน่งเป็นราษฎรอาวุโสในสังคม ได้ออกมาแสดงบทบาทโดยการวิจารณ์ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญรายประเด็นของพรรคการเมืองต่างๆ ในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย โดยเสนอว่าควรทำเป็นเวทีสาธารณะ (Public Forum) เพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม เป็นประชามติของคนทั้งประเทศแล้วค่อยเข้ามาเข้าสภา พร้อมทั้งกดดันรัฐบาลว่าจะมีการนองเลือดถ้าไม่มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ตลอดจนมีบทบาทสำคัญโดยเป็นคนแรกที่ได้เสนอให้ปฏิรูปการเมืองไทย โดยเสนอให้ตั้งคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญและนำสู่เวทีสาธารณะให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางโดยการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ตามแนวทางรัฐธรรมนูญนิยม ต่อเหตุการณ์การอดอาหารประท้วงของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร โดยเขียนบทความนำเสนอแนวคิดเรื่อง "ความตายของฉลาด วรฉัตร กับการปฏิรูปการเมืองไทย" ลงในหนังสือพิมพ์ฉบับวันที่ 2 มิถุนายน 2537 พร้อมทั้งให้เหตุผลที่จำเป็นต้องปฏิรูปการเมืองอันเนื่องจากการไม่มีประสิทธิภาพของนักการเมืองใน

ปัจจุบัน ในส่วนของความร่วมมือกับภาครัฐในการแก้ไขปัญหาคือการรับเป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) ที่ตั้งขึ้นจากเหตุการณ์การชุมนุมเรียกร้องให้มีการร่างรัฐธรรมนูญที่หน้ารัฐสภา เพื่อทำการจัดทำกรอบข้อเสนอการปฏิรูปการเมืองไทย

(3) ศ.ดร.อมร จันทรมบูรณีย์ อดีตเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา และนักวิชาการด้านกฎหมายมหาชน มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้เสนอองค์ความรู้ และแนวคิดต่อการปฏิรูปการเมือง โดยเริ่มตั้งแต่การรับเป็นประธานโครงการ “การศึกษาเพื่อการปฏิรูปรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศไทย” ให้กับสถาบันนโยบายศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 และใช้เวลาในการศึกษาเป็นเวลา 3 ปี จึงได้เสนอแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม Constitutionalism (ซึ่งเป็นข้อสรุปจากโครงการดังกล่าว) ตลอดจนแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 (ดูภาคผนวก จ) เพื่อให้มีคณะกรรมการพิเศษเพื่อยกย่องรัฐธรรมนูญเผยแพร่ทางสื่อ (หนังสือพิมพ์) และสถาบันการศึกษาต่างๆ ตลอดในช่วงเดือนเมษายน-มิถุนายน 2537 โดยมีได้เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันโดยตรง แต่เป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะของการเผยแพร่ความรู้และหลักการเสียเป็นส่วนใหญ่

(4) ศ.พงศ์เพ็ญ ศฤงคารภักย์ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มักแสดงบทบาทด้วยการวิจารณ์ถึงประสิทธิภาพในการแก้ไขรัฐธรรมนูญของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย และเสนอทางออกที่เน้นการให้สิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยปรากฏการวิจารณ์ครั้งแรกต่อรายงานการแก้ไขรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาแนวทางแก้ไขรัฐธรรมนูญที่ รัฐบาลชวน หลีกภัย ตั้งขึ้นว่ายังไม่ได้มีบทบัญญัติในหมวดสิทธิและเสรีภาพเลย และวิจารณ์ถึงความไม่จริงจังของรัฐบาลชวน หลีกภัย ในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ พร้อมทั้งเรียกร้องการจัดเสวนาครั้งใหญ่เพื่อกดดันให้รัฐบาลชวน หลีกภัย เร่งแก้ไขรัฐธรรมนูญ ตลอดจนได้แสดงความคิดเห็นต่อข้อเรียกร้องของ ร.ต.ฉลาด ที่จะให้แก้ไขรัฐธรรมนูญโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายเดียวว่า สามารถทำได้ โดยการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 โดยตัดในส่วนของวุฒิสมาชิกออกไป รวมทั้งเสนอให้รัฐบาลยุบสภาด้วย

(5) ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช นักวิชาการจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิจารณ์ความล่าช้าในการแก้ไขรัฐธรรมนูญของรัฐบาลชวน หลีกภัย จากการที่รัฐบาลไม่สามารถหาข้อสรุปที่ชัดเจนในประเด็นที่จะดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ.2534 พร้อมทั้งเสนอแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญทั้งฉบับโดยการถวายฎีกาขอพระราชทานสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นบุคคลแรกที่กล่าวถึงรูปแบบของสภาร่างรัฐธรรมนูญที่มีที่มาจากประชาชน โดยมี ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญจากสถาบันเดียวกันให้การสนับสนุนความคิดในคราวที่เข้าร่วมการสัมมนาที่จัด

โดย คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญก้าวหน้าหรือถอยหลัง" เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2537 แต่ได้รับการคัดค้านทั้งจากทั้งนักการเมือง องค์กรประชาธิปไตย และนักวิชาการ บางกลุ่มที่เห็นว่าเป็นการรบกวนเบื้องพระยุคลบาท

(6) นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นักวิชาการ และนักคิดนักเขียนชื่อดัง หรืออีกตำแหน่งที่สังคมเรียกขานกันว่าเป็น "ปัญญาชนสยาม" มักแสดงบทบาทโดยการวิจารณ์ทั้งในด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม และได้เริ่มวิจารณ์ประสิทธิภาพการบริหารประเทศของรัฐบาลชวน หลีกภัย และพรรคประชาธิปัตย์อย่างรุนแรงว่าเป็น "ร่างทรง รสช.", "วัวล้มตีน" เป็นต้น เมื่อครั้งเข้าร่วมการเสวนาทางวิชาการในหัวข้อ "วิกฤตการณ์การเมืองไทยและทางออก" ในวาระครบรอบ 3 ปี รสช. ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2537 และกล่าวปราศรัยโจมตีนายกรัฐมนตรีอย่างรุนแรงอีกครั้งเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ในการชุมนุมที่หน้ารัฐสภาเพื่อสนับสนุนข้อเรียกร้องของ ร.ต.ฉลาด รวมทั้งการสนับสนุนการอดอาหารประท้วงของ ร.ต.ฉลาด โดยการเยี่ยมให้กำลังใจตลอดเวลาที่มีการประท้วง

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่ได้วิจารณ์ถึงความล่าช้า และไร้ประสิทธิภาพ ของรัฐบาลชวน หลีกภัยในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นต่อกรณีการอดอาหารประท้วงของ ร.ต.ฉลาด อีกหลายท่าน ได้แก่ ศ.ดร.อมร รัชชสัจจกุล นักวิชาการจากสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ (นิด้า), นายธีรยุทธ บุญมี , ดร.สุวินัย ภรณวลัย, นายแก้วสรร อติโพธิ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, อ.ธีรนารถ กาญจนอักษร และม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร นักวิชาการจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, รศ.วิวัฒน์ เขียมไพรวรรณ และดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็นต้น

ต่อมาเมื่อคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) ที่รัฐบาลชวน หลีกภัย ตั้งขึ้นเพื่อลดแรงกดดันจากสถานการณ์การชุมนุมสนับสนุนข้อเรียกร้องของ ร.ต.ฉลาด ได้ศึกษาแนวทางการปฏิรูปการเมืองแล้วเสร็จ ประกอบกับรัฐบาลชวน หลีกภัย ได้ประกาศยุบสภา ระหว่างที่มีการหาเสียงเลือกตั้งทั่วไปเมื่อปรากฏว่ามีหลายพรรคการเมืองได้นำข้อเสนอให้มีการปฏิรูปการเมืองตามแนวทางของคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) มาใช้เป็นนโยบายในการหาเสียง การแสดงบทบาทของปัจเจกบุคคลในช่วงเวลาดังกล่าว ก็ยังคงเป็นการแสดงบทบาทของนักวิชาการที่ได้วิจารณ์การแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตั้งแต่รัฐบาลชวน หลีกภัย โดยการวิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น และเรียกร้องทุกฝ่ายผลักดันให้มีการปฏิรูปการเมือง ดังนี้

- การวิจารณ์ของ ศ.ดร.อมร รักษาสัตย์ ที่เห็นว่าการชูประเด็นการปฏิรูปการเมืองของพรรคการเมืองเป็นแค่การหาเสียงเท่านั้น ดังนั้นสื่อมวลชนจะต้องนำเสนอที่พรรคการเมืองต่างๆ ให้อำนาจในช่วงหาเสียงมาทวงถาม เพื่อให้มีการปฏิบัติจริง

- การแสดงความเห็นจากนายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ที่เห็นด้วยว่าควรมีการปฏิรูปการเมืองให้ครบรูปแบบ รวมทั้งเสนอให้องระบบรัฐสภาที่การร่างรัฐธรรมนูญใหม่จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย จะทิ้งนักการเมืองไม่ได้

- การเรียกร้องของ พล.อ.สายหยุด เกิดผล อดีตรองประธาน คพป. ให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นพลังประชาธิปไตยเรียกร้องให้นักการเมืองเข้าไปแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211

- นายธีรยุทธ บุญมี วิจารณ์การนำนโยบายปฏิรูปการเมืองมาหาเสียงของนายบรรหารว่าเหมือนอดีตนักเชิงลี้ประมุข ที่รับปากทุกอย่างเพื่อให้ได้งาน แต่เมื่อเวลาส่งมอบงาน กลับส่งของต่ำกว่าสเปค หรือผิดสเปคมาให้ประชาชน และการแสดงความเห็นต่อร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 ของคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตยว่ามีลักษณะที่แข็งทื่อตายตัวไป และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกก็คงไม่ยอมที่จะไม่มีส่วนร่วมกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา 211 ฉะนั้นจึงเห็นว่าควรมีการประนีประนอม และควรมีตัวแทนจากกลุ่มอาชีพต่างๆ รวมทั้งรัฐสภา ร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญด้วย

นอกจากนี้ยังได้ปรากฏความร่วมมือกันของนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยการออกแถลงการณ์ และยื่นหนังสือต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทที่นอกเหนือไปจากการสัมมนา การจัดอภิปรายทางวิชาการต่างๆ เพื่อเสนอความคิดเห็นต่อปัญหาต่างๆ ในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการปฏิรูปการเมือง ดังนี้

- การร่วมกันทำจดหมายเปิดผนึกลงวันที่ 31 พฤษภาคม 2537 ของนักวิชาการจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รวม 15 คน ที่เสนอให้สภาผู้แทนราษฎรจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญศึกษาความเป็นไปได้ที่จะยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เพื่อยุติความสับสนของสภาวะการณ์ทางการเมืองจากการชุมนุมประท้วง ร.ต.ฉลาด และกลุ่มประชาชนที่หน้ารัฐสภา (สยามโพสต์, 1 มิถุนายน 2537: 1,14)

- น.พ.ประเวศ วะสี และนายธีรยุทธ บุญมี 2 วิชาการชื่อดัง ได้ออกแถลงการณ์เพื่อแสดงเจตนารมณ์ในการคลี่คลายวิกฤติการเมืองกรณีการอดอาหารของ ร.ต.ฉลาด ในวันที่ 10 มิถุนายน 2537 เรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองไทย โดยการเสนอให้มีการตั้งคณะกรรมการวิสามัญปฏิรูปการเมืองไทยโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และประชาชนทุกสาขาอาชีพ กำหนดแนวทางกระจายอำนาจ และให้สังคมสามารถตรวจสอบการบริหารของฝ่ายการเมือง และข้าราชการประจำให้โปร่งใสมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (สยามรัฐ, 11 มิถุนายน 2537: 1,2)

- นักวิชาการ 113 คน จาก 12 มหาวิทยาลัยทั่วประเทศ ร่วมกันทำจดหมายเปิดผนึกถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผ่านประธานสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2537 ระบุถึงมติของพรรคประชาธิปัตย์ ที่ไม่เป็นทั้งผู้เสนอและสนับสนุนการจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญร่างรัฐธรรมนูญว่า ทำให้บรรยากาศทางการเมืองตึงเครียด จึงขอเรียกร้องให้ฝ่ายค้าน และรัฐบาลแสดงความรับผิดชอบทางการเมืองในการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองโดยเร็ว (สยามโพสต์, 11 มิถุนายน 2537: 1,14)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในช่วงเวลาของการผลักดันเพื่อให้มีการปฏิรูปการเมืองโดยการแก้ไขมาตรา 211 นั้น โดยส่วนมากปัจเจกบุคคลที่เป็นนักวิชาการได้ออกมาแสดงความคิดเห็นหลายครั้ง ในลักษณะของการมุ่งที่การแก้ไขมาตรา 211 เพื่อให้มีการปฏิรูปการเมืองขึ้นร่วมกัน แต่การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันไม่ได้มีลักษณะรุนแรงและมุ่งที่การกดดันรัฐบาลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ตรงข้ามกลับมีการเสนอทางออกเพื่อประกอบการตัดสินใจของรัฐบาลในลักษณะหลักการเป็นส่วนใหญ่และบางครั้งการเสนอทางออกให้กับรัฐบาลนี้ กลับกลายเป็นการพัฒนาทางการเมืองที่สำคัญ เช่น การปฏิรูปการเมืองโดยยึดหลักรัฐธรรมนูญนิยม การเสนอให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญที่มาจากประชาชนโดยตรง ในส่วนของความร่วมมือระหว่างปัจเจกชนด้วยกัน ปรากฏในรูปของการจัดประชุม สัมมนา หรือการทำจดหมายเปิดผนึกถึงบุคคลสำคัญในภาครัฐ ที่มักจะได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป เนื่องจากบุคคลที่แสดงความคิดเห็นเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในเชิงวิชาการเป็นอย่างดี ในขณะที่บุคคลที่ได้ออกมาเคลื่อนไหวอย่างรุนแรงก็คือ ร.ต.ฉลาด วรจักร ที่ใช้วิธีการอดอาหารประท้วงรัฐบาล เป็นเหตุให้มีการเคลื่อนไหวของประชาสังคมในสวนอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ที่สนใจประชาธิปไตยและการเมือง สนับสนุนข้อเรียกร้องของ ร.ต.ฉลาด วรจักร และทำให้ ศ.น.พ. ประเวศ วะสี เสนอแนวความคิดในเรื่องการปฏิรูปการเมือง ซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ ปรากฏอยู่ในบทที่ 3 นั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ทั้ง ร.ต.ฉลาด วรจักร และ ศ.น.พ. ประเวศ วะสี เป็นปัจเจกบุคคลที่สำคัญสองท่านในการทำให้เกิดปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของประชาสังคมในส่วนต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้รัฐบาลมีการปฏิรูปการเมือง สำหรับรายละเอียดของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ นั้น ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

4.1.2 กลุ่ม/องค์กร

กลุ่ม/องค์กรประชาสังคมที่พบว่า มีบทบาทต่อการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมืองนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ กลุ่มที่สนใจประชาธิปไตยและการเมือง และสถาบันการศึกษา สถาบันวิจัย หรือมหาวิทยาลัยต่างๆ ในฐานะชุมชนวิชาการ (think-tanks) ซึ่งได้แสดงบทบาทต่อการผลักดันที่แตกต่างกันไป ดังนี้

(1) กลุ่ม/องค์กรที่สนใจประชาธิปไตยและการเมือง

- สหพันธ์ประชาธิปไตย เป็นองค์กรเอกชนอาสาสมัครองค์กรหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองเมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 และได้แสดงบทบาทต่อการผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการปฏิรูปการเมืองมาอย่างต่อเนื่องโดยเริ่มตั้งแต่ การร่วมกับองค์กรเอกชนอีก 4 องค์กรประกอบด้วย โครงการ 60 ปีประชาธิปไตย สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน จัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่เน้นการเพิ่มสิทธิเสรีภาพของประชาชนในเรื่องต่างๆ ให้มากขึ้น โดยเสนอเป็นทางเลือกให้กับคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่ตั้งขึ้นในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย ต่อมาเมื่อเห็นว่าการแก้ไขรัฐธรรมนูญของรัฐบาลชวน หลีกภัยเป็นไปอย่างล่าช้า สหพันธ์ประชาธิปไตยจึงได้แสดงบทบาทบ่อยครั้งมากขึ้นทั้งในลักษณะการจัดประชุม สัมมนา วิพากษ์วิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น ยื่นหนังสือ และการออกแถลงการณ์ต่างๆ ทั้งในนามขององค์กรเอง และร่วมกับองค์กรอื่นๆ เพื่อเร่งรัดให้รัฐบาลรีบดำเนินการและแสดงท่าทีที่ชัดเจนในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ การเรียกร้องการแก้ไขรัฐธรรมนูญทั้ง 25 ประเด็นตามข้อเสนอของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญ รวมทั้งการผลักดันให้มีการยกร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ และเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมือง ตลอดจนการเข้าร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการปฏิรูปการเมือง (คปก.) ที่ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 211 และการปฏิรูปการเมือง ร่วมกับภาครัฐบาลในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา

- สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) เป็นองค์กรนักศึกษาที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมือง "14 ตุลา", "6 ตุลา" และล่าสุดเหตุการณ์ "พฤษภาทมิฬ" สำหรับบทบาทต่อการผลักดันให้มีการปฏิรูปการเมืองนั้น สนนท. ก็ได้เริ่มเคลื่อนไหวครั้งแรกโดยเป็นหนึ่งใน 5 องค์กรที่จัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนให้กับคณะกรรมการ

พิจารณาศึกษาแนวทางการแก้ไขรัฐธรรมนูญในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย และมีบทบาทต่อมาไม่ว่าจะเป็นการเร่งรัดให้รัฐบาลรีบดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ.2534, การแสดงออกซึ่งความคิดเห็นที่สนับสนุน และคัดค้านการแก้ไขรัฐธรรมนูญในแต่ละประเด็น, เรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญทั้ง 25 ประเด็นตามข้อเสนอของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาแนวทางแก้ไขรัฐธรรมนูญ, ตลอดจนผลักดันให้มีการยกร่างรัฐธรรมนูญ และปฏิรูปการเมือง โดยการจัดประชุม ออกแถลงการณ์ เข้ายื่นหนังสือต่อบุคคลสำคัญ หรือการจัดเวทีปราศรัย และรณรงค์ตามที่สาธารณะต่างๆ ทั้งในนามขององค์กรเอง และร่วมกับองค์กรอื่นๆ อย่างต่อเนื่องมาจนถึงรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา เช่นเดียวกับสมาพันธ์ประชาธิปไตย ที่สำคัญก็คือเป็นองค์กรเดียวที่ยืนยันให้มีการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะการแก้ไขมาตรา 211 ตามแนวทางของคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) เท่านั้น

- คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) เป็นอีกองค์กรหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีบทบาทสำคัญตั้งแต่การรณรงค์แก้ไขรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2521, การเรียกร้องประชาธิปไตยเมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 และล่าสุดก็เป็นองค์กรที่มีบทบาทอย่างต่อเนื่องในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง โดยเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมกับอีก 4 องค์กรเอกชนจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ตามด้วยการแสดงบทบาทเพื่อเร่งรัฐบาลให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ, การผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญทั้ง 25 ประเด็นตามข้อเสนอของคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาแนวทางแก้ไขรัฐธรรมนูญ, การสนับสนุนการยกร่างรัฐธรรมนูญ จากข้อเรียกร้องของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร และผลักดันการปฏิรูปการเมือง ทั้งในนามองค์กรเอง และร่วมกับองค์กรอื่นๆ โดยการเข้าร่วมประชุม วิจารณ์ ออกแถลงข่าว แจกแถลงการณ์ หรือเอกสาร และยื่นหนังสือ เป็นต้น

- สหพันธ์ศิลปินเพื่อประชาธิปไตย เป็นอีกองค์กรหนึ่งที่เคยมีบทบาทมาแล้วในการเข้าร่วมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 และมีบทบาทต่อการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมือง โดยเป็นองค์กรแรกที่ทำให้การสนับสนุนหรือเป็นแนวร่วมการอดอาหารของ ร.ต.ฉลาด และเรียกร้องให้มีการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่โดยการโอบน้อมประท้วง การแสดงดนตรี กล่าวปราศรัยและวาดรูปภาพที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรัฐธรรมนูญ ตลอดจนวิจารณ์รัฐบาลชวน หลีกภัย ที่หน้ารัฐสภา (สยามรัฐ, 25 พฤษภาคม 2537 : 1,3)

- แนวร่วมประชาชนพิทักษ์ประชาธิปไตย เป็นองค์กรที่ถือกำเนิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 มีสโลแกน "คาดผ้าดำเกรียงไกร ลุยไล่เผด็จการ" และมีการคาดหัวด้วยผ้าสีดำเป็น

สัญลักษณ์ขององค์กร และมีบทบาทต่อการสนับสนุนการอดอาหารของ ร.ต.ฉลาด โดยมีหน้าที่ในการจัดการเรื่องอาหาร น้ำ ยีนยาม เขียนป้าย จัดพิมพ์แผ่นปลิว แจกจ่ายแถลงการณ์ และประกาศเชิญชวนให้ประชาชนเข้าร่วมฟังการอภิปราย และลงชื่อเป็นสมาชิกของแนวร่วมฯ ในการชุมนุมเพื่อเรียกร้องการยกร่างรัฐธรรมนูญที่หน้ารัฐสภา (สยามโพสต์, 7 มิถุนายน 2537 : 3)

- กลุ่มนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย นำโดยนายสมพจน์ ปิยะอุย กรรมการบริหารโรงแรมดุสิตธานี นักธุรกิจระดับแนวหน้าของประเทศ จัดสัมมนาระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิรูปการเมืองเพื่อเสนอต่อพรรคการเมือง เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2538 โดยให้ ศ.ดร.อมร จันทรสมบูรณ์ และพล.อ.สายหยุด เกิดผล ร่วมอธิบายถึงความสำคัญ และความจำเป็นเร่งด่วนในการปฏิรูปการเมือง (ผู้จัดการรายวัน, 9 สิงหาคม 2538 : 14)

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มบุคคล และองค์กรอื่นๆ ที่มีบทบาทบ้างเป็นครั้งคราว หรือเฉพาะบางเหตุการณ์ บางกรณี ได้แก่ กลุ่มพิทักษ์ผลประโยชน์ประชาชน ที่เดินทางมาที่หน้ารัฐสภาเพื่อยื่นหนังสือถึงรัฐบาลชวน หลีกภัยให้แก้ไขรัฐธรรมนูญที่เหลืออีก 14 ร่างโดยเร่งด่วน และองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้ยื่นหนังสือถึงนายมารุต บุณนาค ให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันแก้ไขรัฐธรรมนูญในวันเปิดประชุมสภาสามัญวิสามัญ

ส่วนกลุ่ม/องค์กรอื่นที่มีบทบาทเรียกร้อง เร่งให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย ตลอดจนเข้าร่วมการประชุม และสนับสนุนข้อเรียกร้องของ ร.ต.ฉลาดที่ให้มีการตั้งคณะกรรมการวิสามัญกร่างรัฐธรรมนูญ ได้แก่ คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน (กปส.) สภาองค์กรครูเพื่อสังคม สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน(สสส.) กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (กศส.) ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย เครือข่ายองค์กรแรงงาน เครือข่ายองค์กรชุมชน แอ๊ด องค์กรสลัมแห่งประเทศไทย องค์กรการติดตามการดำเนินการทางการเมือง องค์กรผู้ใช้แรงงาน และคณะกรรมการญาติวีรชนพฤษภา 35 โดยองค์กรเหล่านี้มักแสดงบทบาทในฐานะเครือข่ายองค์กร นำในการผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญตลอดจนการปฏิรูปการเมือง โดยออกแถลงการณ์ร่วม และการเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น ห้ามติ หรือข้อสรุปการเคลื่อนไหวทางการเมืองในแต่ละคราว

สำหรับกลุ่ม/องค์กร ที่ปรากฏบทบาทเฉพาะการร่วมการประชุมสนับสนุน ร.ต.ฉลาด ได้แก่ สภาองค์กรลูกจ้างแรงงานแห่งประเทศไทย และสหพันธ์แรงงานและการเงินแห่งประเทศไทย ส่วนกลุ่ม/องค์กร ในต่างจังหวัดที่พบว่าได้แสดงบทบาท และเจตจำนงต่อการสนับสนุนข้อเรียกร้องของ

ร.ต.ฉลาด มีปรากฏอยู่ 2 ภาคด้วยกันคือ ภาคอีสาน และภาคใต้ ได้แก่ สมาพันธ์ประชาธิปไตยภาคอีสาน สมัชชาเกษตรรายย่อยภาคอีสาน สมาพันธ์ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย สมัชชาชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน มูลนิธิทองใบ ทองเปาด์ และองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดต่างๆ ส่วนภาคใต้ ได้แก่ สมาพันธ์ประชาธิปไตยจังหวัดพัทลุง สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราช สภาทนายความภาค 8 กลุ่มนักธุรกิจ และองค์กรพัฒนาเอกชนในแต่ละจังหวัด เช่น ภูเก็ต พัทลุง นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี เป็นต้น ได้จัดเวทีอภิปรายทางการเมืองวิจารณ์รัฐบาล และสนับสนุน ร.ต.ฉลาด ที่หน้าศาลากลางในแต่ละจังหวัด ตลอดจนส่งตัวแทนเดินทางมาร่วมการประชุมที่กรุงเทพฯ ด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้องค์กรประชาสังคมข้างต้นจะได้ทำการผลักดันการปฏิรูปการเมือง ในนามขององค์กรเองแล้ว กลุ่ม องค์กรดังกล่าวยังได้ร่วมมือกันกับองค์กรอื่นเพื่อให้เกิดพลังร่วมในการผลักดัน โดยมีกระทำการในองค์กรที่เป็นเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ได้แก่ สมาพันธ์ประชาธิปไตย สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ชมรมนักกฎหมายเพื่อประชาธิปไตย คณะกรรมการประสานองค์กรสิทธิมนุษยชน สภาองค์กรครูเพื่อสังคม องค์กรผู้ใช้แรงงาน องค์กรสลัมเพื่อประชาธิปไตย สหพันธ์ศิลปินเพื่อประชาธิปไตย แนวร่วมประชาชนพิทักษ์ประชาธิปไตย กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม คณะกรรมการญาติวีรชนพฤษภา 35 องค์กรการติดตามการดำเนินการทางการเมือง เป็นต้น

2) ชุมชนวิชาการ (think-tanks) ซึ่งได้แก่ สถาบันวิจัย และมหาวิทยาลัย ได้มีบทบาทต่อการผลักดันการปฏิรูปการเมืองมาโดยตลอดเช่นกัน โดยการศึกษาวิจัย จัดสัมมนา หรือการอภิปรายทางวิชาการเพื่อให้นักคิด กลุ่มบุคคล และองค์กรต่างๆ เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขรัฐธรรมนูญในประเด็นต่าง ๆ การยกย่องรัฐธรรมนูญทั้งฉบับ ตลอดจนถึงการปฏิรูปการเมือง ดังนี้

- สถาบันนโยบายศึกษา นับเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญต่อการปฏิรูปการเมืองอีกองค์กรหนึ่ง ซึ่งเป็นบทบาทในเชิงวิชาการ โดยการจัดทำการศึกษา วิจัย ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบรัฐสภา และประชาธิปไตย ผลงานที่สำคัญในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง ก็คือ การริเริ่มโครงการ "การศึกษาเพื่อการปฏิรูปรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศไทย" ที่ทางสถาบันฯ ได้มอบหมายให้ ศ.ดร.อมร จันทรสมบูรณ์ เป็นประธานโครงการฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ภายหลังจากการศึกษาและได้ข้อสรุปออกมา

เป็นแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม "Constitutionalism" ทางสถาบันฯ ก็ได้ดำเนินการจัดทำวารสารรายเดือน และการสัมมนาเพื่อเผยแพร่แนวคิดการปฏิรูปการเมืองตามต่างจังหวัด และสถานศึกษาต่างๆ

- คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "การแก้ไขรัฐธรรมนูญก้าวหน้าหรือถอยหลัง" โดยมีนักวิชาการ และนักการเมืองเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และได้มีการวิจารณ์ถึงความล่าช้าในการแก้ไขรัฐธรรมนูญของรัฐบาล

- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จัดการอบรมชุดวิชาการประสบการณ์วิชาชีพในหัวข้อ "การเมืองเรื่องรัฐธรรมนูญ" โดยนักวิชาการคนสำคัญคือ นายวิวัฒน์ เตียมไพรวรรณ คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มสธ. และ ศ.พงศ์เพ็ญ ศกุนตาทักษ์ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ วิจารณ์การแก้ไขรัฐธรรมนูญที่ล่าช้า และเร่งให้รัฐบาลแก้ไขรัฐธรรมนูญ

- สภาคณาจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดทำเอกสารสรุปข้อคิดเห็นในการแปรญัตติร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมจากการระดมนักวิชาการ คณาจารย์ และผู้ทรงคุณวุฒิเสนอไปยังอธิการบดี สมาชิกวุฒิสภา คณะกรรมการวิสามัญฯ ของวุฒิสภา ตลอดจนประธานสภาคณาจารย์ สถาบันอุดมศึกษาต่างๆ และสื่อมวลชน เพื่อแสดงให้เห็นถึงจุดยืนของสภาคณาจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติมที่ผ่านการลงมติในวันเปิดประชุมสภาสมัยวิสามัญ

- คณะรัฐศาสตร์ และคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงประชาชน ในระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งทั่วไปหลังรัฐบาลชวน ประกาศยุบสภา เรียกร้องให้รวมพลังบีบบังคับให้นักการเมืองปฏิรูปการเมือง และติดตามตรวจสอบให้เป็นไปตามข้อสัญญาภายหลังการเลือกตั้ง ตลอดจนยื่นจดหมายถึงพรรคการเมืองต่างๆ ให้แสดงเจตนารมณ์ว่าจะปฏิรูปการเมืองตามแนวทางคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) ภายใน 30 วันหลังจากมีการประชุมสภาสมัยสามัญไปแล้วหรือไม่ให้ชัดเจน

- คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดการอภิปรายเรื่อง "วิกฤติรัฐสภากับปัญหาประชาธิปไตยของไทย" ระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งทั่วไป โดยเชิญนักวิชาการ อาทิ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ศ.ดร.อมร จันทรมบูรณ์, ศ.น.พ.ประเวศ วะสี อดีตประธานคณะกรรมการพัฒนา

ประชาธิปไตยมาพูดถึงเหตุจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการเมือง พร้อมทั้งเรียกร้องต่อพลังประชาธิปไตยต่างๆ ให้รวมตัวกันเรียกร้องต่อพรรคการเมืองให้ยอมรับความคิดเห็นดังกล่าวภายหลังการเลือกตั้ง

นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือกันระหว่างสถาบันวิจัย และมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งส่วนมากจะเป็นความร่วมมือในเชิงวิชาการ เช่น การสัมมนา เสวนา อภิปราย และแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญ และปฏิรูปการเมือง เช่น

- ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (มสธ.) ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษา จัดเสวนาเรื่อง "รัฐธรรมนูญ แก้อย่างไรให้เป็นประชาธิปไตย" เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2537 โดยมีประเด็นในการเสวนา 4 ประเด็นด้วยกัน คือ 1. เพราะเหตุใดถึงต้องแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน 2. เมื่อแก้แล้วประชาชนได้อะไร 3. ควรแก้ไขประเด็นใดบ้าง 4. หากแก้ไขสำเร็จ ควรดำเนินการอย่างไร โดยเชิญนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการร่างรัฐธรรมนูญจากสถาบันการศึกษาต่างๆ 9-10 แห่ง และได้ข้อสรุปเป็น 49 ประเด็นที่ควรแก้ไข และเสนอให้รัฐบาลเปิดประชุมสภาสมัยวิสามัญเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญด้วย เมื่อเห็นว่ารัฐบาลไม่มีท่าทีที่ชัดเจน และล่าช้าในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2534

- ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และสมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย จัดการอภิปรายทางวิชาการหัวข้อ "การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ใครได้...ใครเสียกันแน่" เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2537 โดยมีนักวิชาการ และองค์กรประชาธิปไตยเข้าร่วมเสนอความคิดเห็น โดยส่วนใหญ่เห็นว่าไม่ควรมิวตีสมาชิก พร้อมทั้งเสนอแนวทางการแก้เกมการเมืองเรื่องรัฐธรรมนูญให้กับรัฐบาล จากการศึกษาที่รัฐบาลแพ้คะแนนเสียงการลงมติเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญในวันเปิดสภาสมัยวิสามัญ

- สถาบันนโยบายศึกษา จัดสัมมนาเพื่อเผยแพร่แนวคิดเรื่อง "ปฏิรูปการเมือง" ร่วมกับสถาบัน และองค์กรพัฒนาในจังหวัดต่างๆ อาทิ ร่วมกับสถาบันราชภัฏอุดรธานี ที่จังหวัดอุดรธานี, ร่วมกับคณะกรรมการรณรงค์เพื่อส่งเสริมอำนาจท้องถิ่น ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนตุลาคม 2537 และจัดสัมมนาร่วมกับศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่จังหวัดนครราชสีมา ในเดือนธันวาคม 2537 เป็นต้น

นอกเหนือจากความร่วมมือกันเองในแวดวงเครือข่ายองค์กรอาสาสมัคร หรือในวงการศึกษาแล้ว ยังปรากฏความร่วมมือกันระหว่างองค์กรที่สนใจประชาธิปไตยและการเมืองกับ

สถาบันการศึกษาต่างๆ อีกด้วย โดยเป็นการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อปัญหาในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ และการปฏิรูปการเมืองในการสัมมนาที่ทางสถาบัน หรือมหาวิทยาลัยได้จัดขึ้น เช่น การเข้าร่วมเสนอความคิดเห็นของตัวแทนจากสมาพันธ์ประชาธิปไตยต่อกรณีที่ฝ่ายรัฐบาลแพ้คะแนนเสียงการลงมติเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ (วันเปิดสภาสมัยวิสามัญ) ในการอภิปรายทางวิชาการหัวข้อ “การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ใครได้ ... ใครเสียกันแน่” เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2537 ที่ทางมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จัดร่วมกับสมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย เป็นต้น

องค์กรประชาสังคมดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะองค์กรนำของประชาสังคม เมื่อพิจารณาประวัติการจัดตั้ง จะพบว่าเป็นกลุ่ม/องค์กรที่มีการจัดตั้งมาจากการเรียกร้องประชาธิปไตยเป็นหลัก และมีการจัดตั้งตามเหตุการณ์ที่เกิดวิกฤตประชาธิปไตย ดังนั้น ความผูกพันระหว่างองค์กรจึงมีมานานพอสมควรและจุดมุ่งหมายของกลุ่ม/องค์กร เหล่านี้บางครั้งมีแนวทางเดียวกัน จึงเป็นเหตุให้มีการร่วมมือกันในระดับองค์กรได้ง่าย และมีพลังในการผลักดันสูงพอสมควร เนื่องจากการมีทั้งแนวร่วมเดิมที่เคยร่วมการเรียกร้องเพื่อประชาธิปไตยมาแล้วในอดีต และแนวร่วมใหม่ที่เกิดจากการสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการแก้ไขปัญหาของสังคมการเมืองที่กำลังเป็นอยู่ แต่ทั้งนี้การแบ่งหน้าที่ในการเรียกร้องหรือเคลื่อนไหวขององค์กรเหล่านี้ ไม่สามารถแยกแยะได้อย่างชัดเจน เพราะการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยเหมือนกัน บทบาทในทางการเมืองที่มีความสำคัญพอ ๆ กัน ดังนั้นความร่วมมือระหว่างองค์กรนำเหล่านี้ จึงเป็นความร่วมมือแนวราบในลักษณะของการร่วมกันและการระดมซึ่งกันและกัน ส่วนองค์กรอื่น ๆ ที่เป็นองค์กรเฉพาะเหตุการณ์จะร่วมมือกับองค์กรนำในลักษณะความร่วมมือแนวตั้งที่มีการระดมจากองค์กรนำอีกทอดหนึ่ง

จากการนำเสนอถึงประชาสังคม ในส่วนของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ทั้งกลุ่มที่สนใจประชาธิปไตยและการเมือง (Concerned Groups) และกลุ่มที่ถูกเรียกว่า ชุมชนวิชาการ (think-tanks) จะเห็นได้ว่า มีกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ มากมายที่มีส่วนร่วมในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง อย่างไรก็ตาม ในความหลากหลายของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ การผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมืองจะเกิดขึ้นมิได้ หากปราศจากซึ่งกลุ่ม/องค์กร ที่เป็นแกนนำในการเรียกร้องให้เกิดการปฏิรูปการเมือง ทั้งนี้ กลุ่ม/องค์กรที่เป็นแกนนำต่าง ๆ เหล่านี้ โดยส่วนมากจะเป็นกลุ่ม/องค์กรที่ได้ก่อตัวขึ้นมาเป็นระยะเวลาพอสมควร กล่าวคือ มีการจัดตั้งขึ้นก่อนสมัยรัฐบาล นายชวน หลีกภัย ซึ่งรายละเอียดจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไป

4.2 กลุ่ม/องค์กรที่เป็นแกนนำในการปฏิรูปการเมือง

4.2.1 สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.)

1) ความเป็นมา

สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) นั้น มีการพัฒนามาจากความพยายามของกลุ่มอิสระภายในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่จะรวบรวมนิสิตนักศึกษาทุกมหาวิทยาลัยมาทำหน้าที่ประสานงานร่วมกันในกิจกรรมที่เป็นการแสดงออกต่อสาธารณชนในนามของนิสิตนักศึกษาทั้งหมด โดยยึดหลักให้นายกองคือนักศึกษาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นกรรมการของศูนย์ จึงได้ตั้ง "ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย" ขึ้น ในปี พ.ศ.2513 (ประสาน มฤคพิทักษ์, 2516 : 8-9) ต่อมาภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 รัฐบาลมีคำสั่งห้ามมิให้มีการรวมตัวกันของนิสิตนักศึกษา การรวมตัวกันในชวงนั้นจึงเป็นไปในลักษณะขององค์กรลับ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2521 รัฐบาล (โดยทบวงมหาวิทยาลัย) ก็เปิดโอกาสให้มีการจัดตั้งสโมสรนักศึกษาและกลุ่มกิจกรรม ชมรม ได้อย่างเปิดเผยเหมือนในอดีต (อานนท์ ภักดีวงศ์, 2527 : 112) หลังจากนั้น นิสิตนักศึกษาก็มีโอกาสรวมตัวกัน และแสดงบทบาททางสังคม การเมือง เรื่อยมา และต่อมาในปี พ.ศ.2527 ก็มีการจัดสัมมนากิจกรรมองค์กรนักศึกษาทั่วประเทศขึ้น เพื่อปรับบทบาทและจัดรูปองค์กรประสานงานกันใหม่ ภายหลังการล้มมนา นักศึกษาจากทุกสถาบันก็มีมติให้จัดตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) เพื่อให้เป็นองค์กรที่มีความคล่องตัวในการเคลื่อนไหวและประสานความร่วมมือกับสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ ได้มากขึ้น

2) ลักษณะโครงสร้าง

สนนท. มีโครงสร้างการจัดตั้งที่เป็นการรวมตัวแทนจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มารวมกัน กล่าวคือ กำหนดให้แต่ละสถาบันที่เข้าร่วมส่งตัวแทนกองคือนักศึกษามาเป็นกรรมการของ สนนท. โดยตำแหน่ง และกรรมการบางส่วนจะได้มาจากการเลือกตั้งภายในที่ประชุมกรรมการ สนนท. ซึ่งอาจเป็นผู้สมัครที่ไม่มีตำแหน่งใด ๆ ในองค์กรนักศึกษาที่ใด ๆ มาก่อนก็ได้ คือ เป็นผู้สมัครอิสระ (นิตินันท์ ทรัพย์สมบูรณ์, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2541) โดยกรรมการของ สนนท. แบ่งได้เป็น 2 ชุด คือ

- กรรมการกลาง (Central Committee) ประกอบด้วย นายกองคือนิสิตนักศึกษาของสถาบันต่าง ๆ ที่เข้าร่วม คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่กำหนดนโยบายการทำงานของ สนนท. เท่านั้น

- คณะกรรมการบริหาร (Executive Committee) ประกอบด้วย ตำแหน่งเลขาธิการ และรองเลขาธิการ ซึ่งจะมีการแบ่งเป็นฝ่ายกิจกรรมทางการเมืองและสังคม ซึ่งตำแหน่งเลขาธิการและรองเลขาธิการนี้จะมาจากการเลือกตั้งในที่ประชุมกรรมการ สนนท. ทั้งหมด หน้าที่ของคณะกรรมการบริหารก็คือ นำนโยบายจากคณะกรรมการกลางไปปฏิบัติ

ในแง่การปฏิบัตินั้น นายนิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ อดีตรักษาการเลขาธิการ ปี พ.ศ.2536 ได้กล่าวถึงโครงสร้างการจัดตั้งของ สนนท. ว่า "สนนท. เป็นองค์กรที่รวมตัวแบบหลวม ๆ และไม่มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน มีการสลับสับเปลี่ยนกันทำงาน ส่วนการเลือกกรรมการบริหารมักจะเลือกกันเป็นทีม โดยจะต้องเป็นทีมที่เป็นงาน และค่อนข้างได้รับการยอมรับขององค์กรอื่นด้วย โดยมีวาระการดำรงตำแหน่ง 1 ปี" (นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2541)

ดังนั้น โครงสร้างของ สนนท. จึงมีลักษณะที่เป็นการรวมองค์กรย่อยต่าง ๆ เข้ามารวมกัน กล่าวคือ เป็นการรวมองค์กรนักศึกษาต่าง ๆ เข้ามา ซึ่งองค์กรนักศึกษาแต่ละแห่งก็มีฐานะเป็นองค์กรย่อย ๆ ที่รวมเข้ามาเป็นองค์กรใหญ่ ซึ่งก็คือ สนนท. โดยตำแหน่งผู้นำ สนนท. ก็คือ ตัวเลขาธิการนั่นเอง

เมื่อพิจารณาโครงสร้างการจัดตั้งของ สนนท. ในลักษณะดังกล่าว จะพบว่า มีแนวโน้มที่จะเกิดการขาดความเข้มแข็ง และความเป็นเอกภาพได้ง่าย ทั้งนี้การรวมสถาบันต่างๆ จะแตกต่างกันได้ง่าย บรรดานายกองค์กรนักศึกษาต่างๆ ที่เข้ามาเป็นกรรมการนั้น แต่ละคนอาจมีความคิดเห็น และนโยบายต่างๆ เป็นของตน และที่สำคัญที่สุดก็คือ อาจมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ดังนั้นจากโครงสร้างดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า สนนท. โดยการจัดตั้งแล้วไม่มีความเข้มแข็งหรือเอกภาพ ซึ่งอาจส่งผลให้ สนนท. ไม่สามารถระดมองค์กรย่อยที่กระจัดกระจายมีลักษณะเฉพาะมาร่วมด้วยอย่าง เป็นรูปการณณ์ ทั้งในระดับสมาชิกองค์กรพื้นฐาน และองค์กรที่จัดงานเฉพาะด้านของแต่ละมหาวิทยาลัย ผู้นำนักในการเคลื่อนไหวจึงมีภาพที่ตัวบุคคลไม่ใช่ทั่วทั้งขบวนการนักศึกษา จึงสามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่าองค์กรไร้การจัดตั้งก็นำไปสู่การเคลื่อนไหวที่ไร้พลังได้

3) อุดมการณ์และเป้าหมาย

สนนท. ได้กำหนดนโยบายไว้ว่า จะสร้างความเป็นเอกภาพในขบวนการนักศึกษา การประสานกลุ่มพลังประชาธิปไตย พร้อมทั้งรณรงค์ ส่งเสริม เผยแพร่ประชาธิปไตย และพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชน อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการกำหนดนโยบายหลักไว้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป้าหมายของ

สนนท. จะขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ของบรรดาผู้นำนักศึกษาสถาบันต่าง ๆ ที่สำคัญ หากในช่วงใดที่ผู้นำเหล่านั้นมีอุดมการณ์คล้ายคลึงกันไปในทางใดทางหนึ่ง อุดมการณ์ของ สนนท. ก็จะมีแนวโน้มไปในทางนั้นด้วย นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นด้วย ดังที่ นายสุริยะใส กตะศิลา อดีตเลขาธิการ สนนท. ปี 2538 ได้กล่าวว่า "เป้าหมายจะขึ้นอยู่กับแต่ละยุค แต่ละสมัย ว่ารุ่นไหนเผชิญสถานการณ์ทางการเมืองแบบไหน" (สุริยะใส กตะศิลา, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2541)

4) ด้านสมาชิก

สนนท. มีสมาชิก 3 ประเภทด้วยกัน คือ

- สมาชิกประเภทสามัญ ได้แก่ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ สมาชิกประเภทนี้จะมีสิทธิในการเสนอชื่อ และออกเสียงเลือกตั้งกรรมการบริหาร สนนท. นอกจากนี้ นายกฯ ต้องดำรงตำแหน่งกรรมการกลาง เพื่อร่วมกำหนดนโยบายของ สนนท. ด้วย

- สมาชิกประเภทวิสามัญ ได้แก่ ชมรม พรรคนักศึกษา กลุ่มอิสระต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย หรือบางที่เรียกว่า "กลุ่มองค์กรพื้นฐาน" สมาชิกประเภทนี้มีบทบาทเพียงให้การสนับสนุน สนนท. ในรูปการเข้าร่วมกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวของ สนนท. เท่านั้น อาจช่วยเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ ของ สนนท. ไปสู่นักศึกษาทั่วไป โดยอาศัยกลไกงานกิจกรรมที่ตนทำอยู่ แต่โดยบทบาทหรือหน้าที่หลักแล้ว คือ ทำกิจกรรมภายในกลุ่ม มิได้เข้ามาช่วยงานประจำภายใน สนนท. แต่อย่างใด

- นักศึกษาระดับปฏิบัติงาน (staff) ภายใน สนนท. เป็นสมาชิกที่เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานของ สนนท. แต่มีจำนวนไม่มากนัก โดยมาจากสถาบันต่าง ๆ ที่มีแนวคิดและอุดมการณ์สอดคล้องกับผู้นำ และทีมงานที่เป็นกรรมการ สนนท. ในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้ เนื่องจากการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด มีความสัมพันธ์ด้านส่วนตัวสูง (สุริยะใส กตะศิลา, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2541)

จากที่กล่าวถึงลักษณะสมาชิกของสนนท. มาข้างต้นนี้ อาจสรุปได้ว่า โดยแท้จริงแล้ว สนนท. มีสมาชิกถาวรเพียงส่วนน้อยเท่านั้น และมีนักศึกษาที่ทำกิจกรรมในสถาบันต่างๆ ให้การสนับสนุนบ้างโดยทางอ้อมในแง่การเข้าร่วมกิจกรรม การเคลื่อนไหว หรือเผยแพร่ข่าวสารของสนนท. ส่วนนักศึกษาทั่วไปนั้นจากการที่ไม่ค่อยสนใจ และมีส่วนร่วมทางการเมืองดังเช่นในอดีต จึงทำให้ไม่สนใจต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของสนนท. เท่าใดนัก

5) ทรัพยากร (Resources)

โดยทั่วไปทรัพยากรภายในองค์กรอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

- ด้านวัสดุอุปกรณ์และสถานที่ โดยรวมไปถึงเครื่องมือเครื่องใช้สำนักงานด้วย พบว่าในปัจจุบัน สนนท. มีทรัพยากรดังกล่าวทั้งที่เป็นของตนเอง และที่เป็นการหยิบยืมจากองค์กรที่เป็นเครือข่ายโดยใช้ความสัมพันธ์ด้านตัวบุคคล ส่วนสถานที่ที่ใช้สถานที่ขององค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ด้านเงินทุน ในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของ สนนท. นั้น จะได้มาจากกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิก และการบริจาคจากประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ แต่ก็เพียงส่วนน้อย เงินทุนส่วนใหญ่จะได้มาจากการจัดงานเกี่ยวกับการรณรงค์ประชาธิปไตย และการขายของ อาทิ วีดีโอ เทป หนังสือ เป็นต้น

- ด้านกำลังคน ซึ่งก็คือ สมาชิกของ สนนท. ที่แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น

6) การระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง

จากการสัมภาษณ์ นายสุริยะใส กตะศิลา เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรของ สนนท. โดยเฉพาะในช่วงที่มีการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง ในสมัยรัฐบาล นายชวน หลีกภัย และ นายบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่ง นายสุริยะใส ก็ได้กล่าวว่า "สนนท. ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับเป้าหมาย ถ้าต้องการแนวร่วมจากประชาชนก็อาจใช้วิธีรณรงค์ ติดป้าย จัดอภิปราย โดยเชิญนักวิชาการมาพูด บางครั้งถ้าต้องการดำเนินการโดยเร่งด่วนก็อาจดำเนินการจู่โจมโดยตรง เช่น การยื่นหนังสือ หรือออกมาเคลื่อนไหวโดยการชุมนุมประท้วง หรือวางหรีด เผาหุ่น คือ ถ้าเหตุการณ์มันร้อนแรง วิธีการก็อาจเข้าใกล้ตัวรัฐบาล และค่อนข้างแรง"

จากคำสัมภาษณ์ในข้างต้น จะเห็นได้ว่าในการระดมทรัพยากรของ สนนท. นั้น ไม่ค่อยจะมีรูปแบบที่แน่นอน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโอกาส ซึ่งบางครั้งอาจใช้วิธีการที่อ่อนนุ่ม บางครั้งก็ใช้วิธีการที่รุนแรง ดังเช่น กรณีการอดอาหารของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร นั้น ในช่วงแรก สนนท. เพียงแค่ไปเยี่ยมเยียน ให้กำลังใจ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร เท่านั้น แต่เมื่อเห็นว่า รัฐบาลยังเพิกเฉยและไม่ดำเนินการใด ๆ สนนท. จึงเปลี่ยนยุทธวิธีโดยการร่วมมือกับกลุ่ม/องค์กรประชาธิปไตยอื่น ๆ เพื่อสนับสนุน ร.ต.ฉลาด

วรรณิตร อย่างเด่นชัด ซึ่งนับว่าเป็นการระดมทรัพยากรเพื่อกระตุ้นรัฐบาลอย่างรุนแรง ทั้งนี้ เนื่องจากหากไม่เร่งดำเนินการกระตุ้นรัฐบาลอย่างรุนแรงแล้ว ร.ต.ฉลาด อาจจะต้องเสียชีวิตจากการอดอาหารก็เป็นได้

7) ความสัมพันธ์กับกลุ่ม/องค์กรอื่น

จากการสัมภาษณ์ นายนิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ อดีตข้าราชการเลขาธิการสนนท.ปี 2536 และนายสุริยะใส กตะศิลา อดีตเลขาธิการสนนท.ปี 2538 ต่างให้การตรงกันถึงลักษณะความสัมพันธ์ที่สนนท.มีกับกลุ่มพลังต่างๆ ดังนี้

- ความสัมพันธ์กับองค์กรประชาธิปไตย สามารถแบ่งได้เป็น 2 ด้าน คือ ด้านการจัดกิจกรรมร่วมกัน และด้านบุคคล ในด้านของการจัดกิจกรรมร่วมกันนั้น เป็นในลักษณะหลวม เป็นการร่วมกันในฐานะพันธมิตรที่มีอุดมการณ์ในแนวทางเดียวกัน โดยจะมีการร่วมมือกันองค์กรอื่น เมื่อประเมินกำลังแล้วเห็นว่าไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพังได้ เพราะสนนท.มีข้อจำกัดมากกว่าองค์กรอื่น ทั้งในเรื่องของงบประมาณ และวุฒิภาวะ และไม่ได้มีความเป็นเอกภาพมากนัก กล่าวคือ จะรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นถ้าประเด็นที่เรียกร้องตรงกัน โดยมักมีการประชุมร่วมกัน การออกแถลงการณ์ และการยื่นหนังสือต่อฝ่ายการเมืองร่วมกันแต่ถ้าประเด็นต่างกันก็จะเป็นเอกภาพน้อยลง ก็จะเป็นลักษณะต่างคนต่างทำตามวิธีการเคลื่อนไหวของแต่ละกลุ่ม ส่วนความสัมพันธ์ด้านบุคคลนั้น สนนท.มีความสัมพันธ์ในด้านบุคคลที่เหนียวแน่นกับคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) กล่าวคือ คนที่ดำรงตำแหน่งเลขาธิการสนนท. จะดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการของ ครป. โดยอัตโนมัติทันทีตามวาระที่ดำรงตำแหน่ง 1 ปี

- ความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน จะเป็นความในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเท่าใดนัก โดยในรูปของการพูดคุย หรือปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการ คือพูดคุยทางโทรศัพท์ หรือการนั่งคุยกัน หรือโดยการเชิญบรรณาธิการ หรือหัวหน้าข่าวมาวิเคราะห์ข่าวให้ฟัง ซึ่งเป็นการกระทำภายใน

- ความสัมพันธ์กับประชาชน ถ้าเป็นประชาชนในระดับล่าง ก็จะลักษณะของการเข้าอธิบาย ทำความเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และเป้าหมายในการผลักดันของสนนท. ส่วนประชาชนในระดับกลาง ก็จะเชิญเข้าฟังการประชุม เสวนาทางวิชาการต่างๆ

- ความสัมพันธ์กับนักวิชาการ ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ และเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ในลักษณะของการขอคำปรึกษา ความรู้ ความคิดเห็น หรือเชิญมาร่วมเป็นวิทยากรให้ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะประเด็นที่ค่อนข้างซับซ้อน

- ความสัมพันธ์กับนักการเมืองนั้น ความสัมพันธ์ในด้านความร่วมมือนั้นแทบจะไม่มีเลย จะมีบ้างเพียงในลักษณะของการเชิญมาร่วมเสวนา เท่านั้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ของสนนท.กับกลุ่มพลังต่างๆ นั้น เป็นในลักษณะชั่วคราวชั่วคราว และเป็นไปอย่างหลวม กล่าวคือ เพียงเพื่อขอความร่วมมือ ความช่วยเหลือ ในบางครั้ง แต่มีเพียงคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) เท่านั้นที่มีความสัมพันธ์ในด้านของบุคคลด้วยนอกเหนือจากการจัดกิจกรรมร่วมกัน

จากประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมด พบว่าลักษณะการจัดตั้งของสนนท. โดยแท้จริงแล้วมีการจัดตั้งที่ไม่เข้มแข็งนัก และอาจเกิดความขัดแย้งภายในองค์กรได้ง่าย เนื่องจากมีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ขององค์กรนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งองค์กรนำนักศึกษายังไม่สามารถจะระดมกลุ่มอิสระต่างๆ ของแต่ละมหาวิทยาลัย และขาดการประสานทางความคิด และการปฏิบัติกับพลังนักศึกษาสายอาชีพ ทำให้มีภาพการเคลื่อนไหวที่ตัวบุคคล หรือองค์กรนำเท่านั้น นอกจากนี้ ยังขาดการถ่ายทอดทางความคิด และเป้าหมาย ขาดความต่อเนื่องในการทำกิจกรรม ทั้งนี้อาจด้วยเหตุที่องค์กรนักศึกษานั้น ต้องมีการสับเปลี่ยนผู้ปฏิบัติงานทุกปี เมื่อเกิดการเปลี่ยนรุ่นก็เกิดการขาดช่วง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สนนท. มีลักษณะการจัดองค์กรทั้งในด้านทางการของหลักการทั่วไป และด้านไม่ทางการของความเป็นจริงทางพฤติกรรมผสมกันอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของการรวมกลุ่มในสังคมไทยนั่นเอง ส่วนลักษณะความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นนั้น ก็จะเป็นไปอย่างชั่วคราวในลักษณะของการขอความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4.2.2 คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)

1) ความเป็นมา

คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2522 เพื่อรณรงค์การแก้ไขรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2521 ให้เป็นประชาธิปไตย และได้ยุติบทบาทลงในปี 2526 แต่ต่อมาเมื่อมี

การรัฐประหาร โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 นักวิชาการ นักศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ ได้กลับมารวมตัวกันรื้อฟื้น ครป. ขึ้นมาอีกครั้ง โดยมีเป้าหมายในขณะนั้นเพื่อติดตามการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และรณรงค์ให้รัฐธรรมนูญเป็นประชาธิปไตย (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, ม.ป.ป. : 2)

2) ลักษณะ โครงสร้าง

ครป. มีโครงสร้างการจัดตั้งที่เป็นการรวบรวมปัจเจกบุคคลและตัวแทนองค์กรในหลายสาขาอาชีพ (เดช พุ่มคชา, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2541) โดยสมาชิกประเภทองค์กรจะทำการเลือกคณะกรรมการ ครป. ขึ้นมาชุดหนึ่งในที่ประชุมสมัชชา โดยมีวาระในการดำรงตำแหน่ง 2 ปี (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, ม.ป.ป. : 5) นอกจากนี้คณะกรรมการของ ครป. นั้น จะต้องมาจากการเป็นสมาชิกของ ครป. และจะต้องไม่สังกัดพรรคการเมืองใด ซึ่งประกอบไปด้วยตำแหน่งประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ 2 คน เลขาธิการ เหรัญญิก โฆษก และกรรมการอื่นอีกไม่เกิน 43 คน หน้าที่ของคณะกรรมการ ครป. ก็คือ ดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของ ครป. ตามแนวนโยบายและภายใต้การควบคุมของที่ประชุมสมัชชา (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, ม.ป.ป. : 5-7) สำหรับ ครป. ในส่วนภูมิภาคนั้น จะมีสิทธิในการเลือกตั้งกรรมการเพื่อรับผิดชอบงานของ ครป. ในภูมิภาคนั้นได้อย่างอิสระจาก ครป. กลาง แต่จะทำงานร่วมกับ ครป. กลาง อย่างเป็นทางการ และมีวัตถุประสงค์/เป้าหมายเดียวกันกับ ครป. กลาง

จากลักษณะโครงสร้างของ ครป. ในข้างต้น จะเห็นได้ว่า ครป. มีลักษณะโครงสร้างที่เป็นการรวมบุคคลสาขาอาชีพต่าง ๆ เข้ามารวมกัน โดยองค์กรที่เข้าร่วมใน ครป. นั้น มีหลายสาขาอาชีพ ทั้ง นักศึกษา นักวิชาการ นักกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ และการที่ ครป. มีสมาชิกหลายสาขาอาชีพนั้น นับได้ว่าเป็นข้อดีต่อการดำเนินกิจกรรมของ ครป. ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีการเชื่อมโยงกันในลักษณะเป็นพันธมิตรกัน ซึ่งจะเป็นการง่ายต่อการก่อให้เกิดพลังร่วมในการขับเคลื่อน (Mobilization) ของมวลชน ดังที่ นายเดช พุ่มคชา อดีตเลขาธิการ ปี 2536 – 2537 ได้กล่าวถึงข้อดีของการมีสมาชิกร่วมกับองค์กรอื่นว่า “ถ้าเป็นพันธมิตรที่เป็นกรรมการของ ครป. ก็จะมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับ ครป. โดยพันธมิตรเหล่านี้จะดำเนินกิจกรรมไปในแนวทางเดียวกันโดยตลอด” (เดช พุ่มคชา, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2541)

สำหรับผู้นำของ ครป. ก็คือ ประธานคณะกรรมการ โดยมีหน้าที่เป็นตัวแทนของ ครป. ในส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอก และกำกับดูแลการดำเนินการของคณะกรรมการ ส่วนผู้นำในการดำเนินกิจกรรมของ ครป. คือ เลขานุการ จากหน้าที่ของผู้นำทั้งสองด้านแล้ว จะเห็นได้ว่า ทั้งประธาน และเลขานุการนั้น จะต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกของ ครป. และจากองค์กรอื่นเป็นอย่างมาก เนื่องจากทั้งสองตำแหน่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการทำงานเพื่อสังคม และส่วนรวมมาอย่างยาวนานระดับหนึ่ง จึงจะได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวได้ (เดช พุ่มศุข, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2541)

3) อุดมการณ์/เป้าหมาย

เป้าหมายของการจัดตั้ง ครป. นั้น ในช่วงแรกมีขึ้นเพียงเพื่อติดตามการร่างรัฐธรรมนูญ และรณรงค์ให้รัฐธรรมนูญมีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นเป้าหมายในระดับโครงสร้างเท่านั้น แต่ต่อมาในระยะหลัง ครป. ก็ได้ขยายเป้าหมายออกมาโดยให้มีการรณรงค์ประชาธิปไตยในระดับรากฐานด้วย (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, ม.ป.ป.: 2) ส่วนรายละเอียดปลีกย่อย หรือแนวทางในการดำเนินงานก็จะขึ้นอยู่กับที่ประชุมสมัชชา และสถานการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ

4) ด้านสมาชิก

สมาชิกของ ครป. มีอยู่ด้วยกัน 3 ประเภท คือ

- สมาชิกประเภทบุคคล การจะเข้าเป็นสมาชิกประเภทดังกล่าว จะต้องมีส่วนีสมาชิกรับรองอย่างน้อย 1 คน
- สมาชิกประเภทองค์กร การเข้าเป็นสมาชิกประเภทนี้ก็ต้องได้รับการรับรองจากสมาชิกประเภทองค์กรอย่างน้อย 1 องค์กร
- สมาชิกกิตติมศักดิ์ ได้แก่ บุคคลหรือผู้ทรงเกียรติ ที่เป็นนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย และคณะกรรมการ ครป. มีมติเห็นสมควรเชิญเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, ม.ป.ป. : 2-3)

สมาชิกทั้งสามประเภทข้างต้น มีหน้าที่ในการเสนอความคิดเห็นต่อที่ประชุมสมัชชา หรือในที่ประชุมคณะกรรมการ ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของ ครป. และควบคุมให้คณะกรรมการ

บริหารงานไปตามแนวนโยบายของ ครป. แต่มีเพียงสมาชิกประเภทองค์การเท่านั้นที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งกรรมการในที่ประชุมสมัชชา

จากการนำเสนอลักษณะสมาชิกของ ครป. ในข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สมาชิกของ ครป. มีความสัมพันธ์กันพอสมควร กล่าวคือ ต้องรู้จักกัน และยอมรับซึ่งกันและกัน เนื่องจากการเข้าเป็นสมาชิกของ ครป. ได้ ก็ต้องได้รับการรับรองจากสมาชิกในประเภทเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดการติดต่อประสานงานกันภายในองค์กร และระหว่างองค์กรได้เป็นอย่างดี

5) ทรัพยากร แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

- ด้านวัสดุอุปกรณ์ และสถานที่ ครป. มีวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นของตนเอง ทั้งนี้ เนื่องจากมีเงินทุนของตัวเองที่ได้จากการบริจาค และค่าบำรุงสมาชิก ส่วนสถานที่นั้นขณะนี้ได้อาศัยสถานที่ของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมอยู่

- ด้านเงินทุน แหล่งทุนสนับสนุนกิจกรรมของ ครป. นั้น ได้มาจากการบริจาค และค่าบำรุงสมาชิก (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย, ม.ป.ป. : 11) นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการขายสินค้า ของที่ระลึก เช่น เทป หนังสือ วีดีโอ โปรแกรมซอฟต์แวร์บันทึกเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ การจัดรายการต่าง ๆ เกี่ยวกับการรณรงค์และส่งเสริมประชาธิปไตย เช่น การจัดเรลลี่ประชาธิปไตย เป็นต้น (เดช พุ่มคชา, สัมภาษณ์, 27 มกราคม พ.ศ.2541)

6) การระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง

จากการสัมภาษณ์ นายเดช พุ่มคชา เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาล นายชวน หลีกภัย และนายบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่ง นายเดช ก็ได้กล่าวว่า “ไม่มีสูตรสำเร็จว่าเมื่อไรจะใช้วิธีไหน แต่เวลา ครป. จะตัดสินใจทำอะไรก็ตาม จะเริ่มต้นจาก 1) เชิญสมาชิกประชุมร่วมกันเพื่อประเมินสถานการณ์และชาวเสี่ยงว่าสาธารณชนคิดอย่างไร 2) มีการหยั่งเชิงดูว่า ถ้าทำแล้วผลลัพธ์จะเป็นอย่างไร เช่น การให้ข่าวเกี่ยวกับสื่อมวลชนแล้วดูปฏิกิริยาที่ตอบกลับ พูดได้อีกแง่ก็คือ จะมีการจัดประชุมเพื่อประเมินสถานการณ์ว่าทำอย่างไรที่จะก่อให้เกิดการตอบสนองมากที่สุดจากกลุ่มอำนาจ กลุ่มอำนาจจะสนใจประเด็นก็ต่อเมื่อมีพลังข้างนอกสนับสนุน ครป. เพราะฉะนั้น จะเลือกใช้วิธีอะไรขึ้นอยู่กับว่า ถ้า ครป. มีการดำเนิน

การอะไรออกไป กลุ่มที่อยู่ในเรื่อง เช่น รัฐบาล คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเป็นอย่างไร ถ้าสนใจมาก ครป. จะเลือกวิธีนั้น บางครั้งเราเย็นเจ้านายทันที เพราะมีกระแสความต้องการอยู่มากแล้ว บางทีก็ต้องหาวิธีให้ประชาชนเห็นด้วยกับเราก่อน แล้วแต่กรณี"

- จากคำสัมภาษณ์ นายเดช ในช่วงต้น จะเห็นได้ว่า การระดมทรัพยากรของ ครป. นั้น ก็ไม่มีรูปแบบ วิธีการที่แน่นอนตายตัว เช่นเดียวกับ สนท. แต่ ครป. เวลาจะดำเนินการอะไรก็ตาม จะมีการประชุมหารือกันก่อน เพื่อประเมินสถานการณ์ และเมื่อมีการดำเนินการลงไปแล้ว ดูปฏิบัติการที่ตอบสนองกลับมาว่าเป็นอย่างไร ได้รับความสนใจมากหรือน้อย ได้รับการต่อต้านหรือสนับสนุน ถ้าได้รับความสนใจน้อย ได้รับการต่อต้าน ก็อาจจะต้องมีการปรับ/เปลี่ยนยุทธวิธี ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การระดมทรัพยากรของ ครป. นั้น จะมีลักษณะยืดหยุ่น สามารถปรับ/เปลี่ยนได้ตามเวลาและสถานการณ์

7) ความสัมพันธ์กับกลุ่ม/องค์กรอื่น

ลักษณะความสัมพันธ์ที่ครป.มีกับกลุ่ม หรือองค์กรต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นไปอย่างหลวมๆ และไม่มีความสม่ำเสมอในความเป็นเอกภาพ โดยจะมีความร่วมมือกันอย่างเหนียวแน่นเฉพาะในช่วงที่มีการรวมตัวกันขับเคลื่อน และบางช่วงก็เป็นการต่างคนต่างทำ โดยสามารถแบ่งความสัมพันธ์ของครป.กับกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ดังนี้ (เดช พุ่มคชา, สัมภาษณ์, 16 ก.พ. 2541)

- ความสัมพันธ์กับองค์กรประชาธิปไตย มีอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับพันธมิตรทั่วไป จะเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ กล่าวคือ จะมีการร่วมมือกับองค์กรอื่นเป็นบางครั้งในประเด็นที่เห็นตรงกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับประเด็นที่ขับเคลื่อนด้วยว่าเกี่ยวข้องกับกลุ่มใดบ้าง กลุ่มนั้นก็เข้ามาเกี่ยวข้องร่วมมือกัน ส่วนการแบ่งหน้าที่ในการดำเนินการผลักดันระหว่างองค์กรนั้น ก็จะเป็นแบบเฉพาะกิจมากกว่าเป็นการถาวร ซึ่งจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมือง และความถนัดของแต่ละกลุ่ม/องค์กรพันธมิตร (เดช พุ่มคชา, สัมภาษณ์, 16 ก.พ. 2541) สำหรับความสัมพันธ์ระดับพันธมิตรที่เป็นกรรมการ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ด้านบุคคลนั้น จะเป็นความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างเหนียวแน่น กล่าวคือ คนที่ได้รับเลือกเข้ามาอยู่ในครป. ก็จะมาจากบุคคล หรือองค์กรอื่นๆ และจะดำเนินกิจกรรมไปในแนวทางเดียวกันโดยตลอด โดยเฉพาะกับสนท. ซึ่งเป็นพันธมิตรที่เหนียวแน่นกับครป.มาโดยตลอด กล่าวคือ คนที่ดำรงตำแหน่งเลขาธิการสนท. จะดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการของ ครป. โดยอัตโนมัติ ส่วนองค์กรอื่นก็ขึ้นอยู่กับการดำรงตำแหน่งในกรรมการของ ครป. ดังตัวอย่างในรายชื่อของคณะกรรมการปี 2537 ต่อไปนี้

- ตำแหน่งที่ปรึกษา ส่วนใหญ่จะเป็นนักวิชาการ เช่น ดร.พนม เอี่ยมประยูร รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนางประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ กรรมการสมาพันธ์ประชาธิปไตย

- ตำแหน่งรองประธาน ได้แก่ คุณพิภพ ธงไชย มูลนิธิเด็ก คุณนุภาพ สวันตร์จักษ์ สหพันธ์ศิลปินเพื่อประชาธิปไตย คุณสุวิทย์ วัฒนุ องค์กรสลัมเพื่อประชาธิปไตย และคุณปิยะเชษฐ แคล้วคลาด องค์กรแรงงาน

- ตำแหน่งเลขาธิการ ได้แก่ คุณเดช พุ่มคชา ซึ่งมีตำแหน่งเป็นรองประธานคณะกรรมการประสานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท, ประธานคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคกรุงเทพ และผู้อำนวยการมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม

- ตำแหน่งรองเลขาธิการ คือ คุณปริญญา เทวานฤมิตรกุล อดีตเลขาธิการสนนท. และคุณรัชฎาภรณ์ แก้วสนิท กรรมการสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน

- ตำแหน่งเหรัญญิก คือ อ.นฤมล ทับจุมพล นักวิชาการคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

- ความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน จะไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่รู้จักกัน แต่ความสัมพันธ์ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ สื่อมวลชนจะได้ข่าวที่สื่อต้องการ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยประชาสัมพันธ์ให้กับครป.

- ความสัมพันธ์กับประชาชน อาจต้องแบ่งประชาชนออกเป็น 2 ระดับ คือประชาชนทั่วไป กับชนชั้นกลาง ความร่วมมือกับประชาชนทั่วไปนั้น ในระยะแรกจะไม่มี เนื่องจากไม่เข้าใจการทำงานของครป. แต่ต่อมาจะให้ความสนใจเมื่อเกิดกระแสขึ้น ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความร่วมมือระหว่าง ครป.กับสื่อมวลชนนั่นเอง ส่วนชนชั้นกลางนั้น เนื่องจากมีความสนใจทางการเมืองอยู่แล้ว จึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเป็นความร่วมมือในลักษณะการเข้าร่วมสัมมนา และแสดงความคิดเห็น

- ความสัมพันธ์กับนักวิชาการ เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการเชิญเข้าร่วมสัมมนา และขอความคิดเห็น

- ความสัมพันธ์กับนักการเมืองนั้น ความสัมพันธ์ในด้านความร่วมมือนั้นแทบจะไม่มีเลย จะมีบ้างเพียงในลักษณะของการเชิญมาร่วมเสวนา เท่านั้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ของ ครป. กับกลุ่มพลังต่างๆ นั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับของการเป็นพันธมิตรทั่วไป ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ กล่าวคือ มีการร่วมมือกันถ้าสนใจในประเด็นเดียวกัน กับพันธมิตรในระดับคณะกรรมการ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นเนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ด้านบุคคลซึ่งเป็นบุคคลที่มาจากองค์กรอื่น แต่ได้รับการเลือกให้เข้ามาดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการของ ครป. ก็จะทำให้ครป.มีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกับองค์กรนั้นๆ และส่วนมากก็จะดำเนินกิจกรรมในแนวทางเดียวกันโดยตลอด โดยเฉพาะกับสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ซึ่งเป็นพันธมิตรที่เหนียวแน่นมาโดยตลอด เนื่องจากเลขาธิการของสนนท. จะต้องดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการของ ครป.ด้วย

จากประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด พบว่าลักษณะการจัดตั้งของ ครป. นั้น ไม่มีโครงสร้างที่เข้มแข็งนัก และอาจเกิดความขัดแย้งในองค์กรได้ง่าย เนื่องจากเป็นการรวมตัวกันของบุคคล องค์กรที่หลากหลายประเภท ทั้งที่เป็นนักศึกษา นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ที่แม้จะมีอุดมการณ์ในการรณรงค์ ส่งเสริม และพัฒนาประชาธิปไตยเหมือนกัน แต่อาจมีความแตกต่างกันในแนวทางการดำเนินการ หรือรายละเอียดปลีกย่อย ประกอบกับการที่ ครป. มีสมาชิกประเภทองค์กรเข้าร่วมด้วย และให้สิทธิกับสมาชิกประเภทองค์กรเท่านั้นที่สามารถออกเสียงเลือกตั้งคณะกรรมการของ ครป.ได้ ทำให้มีความน่าจะเป็นสูงในการที่จะเลือกสมาชิกในองค์กรของตนเข้าเป็นกรรมการในครป. ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็จะทำให้ครป.มีความขาดหย่อนในทรัพยากรด้านกำลังคนในการดำเนินงาน ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดความมีอิทธิพลของกลุ่ม/องค์กร อย่างไรก็ตามจากลักษณะโครงสร้างการจัดตั้งดังกล่าว ก็ทำให้ ครป.มีโอกาสในการสร้างพันธมิตรกับองค์กรอื่น และนำไปสู่การร่วมมือกันระหว่างองค์กรในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งในด้านการเมืองและสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งก็เป็นเป้าหมายหนึ่งของ ครป.ในการที่จะเป็นจุดเชื่อมประสานบุคคลในวงการสาขาอาชีพต่างๆ เพื่อร่วมกันพัฒนาประชาธิปไตย (จดหมายข่าว ครป., ปีที่ 3 ฉบับที่ 11 มิถุนายน-สิงหาคม 2538: 27)

4.2.3 สมาพันธ์ประชาธิปไตย

1) ความเป็นมา

สมาพันธ์ประชาธิปไตย เกิดขึ้นจากการที่องค์กรต่าง ๆ และประชาชนที่มาชุมนุมกันเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535 เนื่องจากการบริหารจัดการในระหว่างการประชุม ตั้งแต่วันที่ 4-11 พฤษภาคม นั้น เกิดความไม่เข้าใจกันและมีความขัดแย้งขึ้นบ่อยครั้ง และด้วยเหตุที่องค์กรต่าง ๆ ไม่มีการ

ประชุม หรือวางแผนกัน ทั้งก่อนและระหว่างการประชุมประท้วง กลุ่มพลังประชาธิปไตยต่าง ๆ จึงประชุมร่วมกันและเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะมีองค์กรประสานงานในการวางแผนงาน ดูแล และจัดการประชุม ให้มีความเป็นเอกภาพ จึงได้จัดตั้งสมาพันธ์ประชาธิปไตยขึ้น เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2535 และมีการเลือกกรรมการบริหารที่จะเข้ามาทำงานในขณะนั้นว่า จะต้องเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติหลัก ๆ 2 ประการ คือ ต้องเป็นที่ยอมรับขององค์กรอื่น ๆ และต้องเป็นผู้ที่สามารถอยู่ร่วมในการเรียกร้องได้ตลอดเวลา โดยมี น.พ.สันต์ หัตถิรัตน์ เป็นประธาน (สมาพันธ์ประชาธิปไตย, 2535 : 12-13)

2) ลักษณะโครงสร้าง

สมาพันธ์ประชาธิปไตยมีการจัดตั้งที่เกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของที่ประชุมกลุ่ม/องค์กรประชาธิปไตยต่าง ๆ และมีการคัดเลือกกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งจากที่ประชุมสมัชชาขององค์กรเอกชนต่าง ๆ และเนื่องจากสมาพันธ์เพิ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2534 กรรมการจึงยังเป็นกลุ่มคนเดิม ๆ เสียส่วนใหญ่ ส่วนการเปลี่ยนแปลงและวาระการดำรงตำแหน่งกรรมการของสมาพันธ์ ก็ไม่มีการกำหนดอย่างชัดเจน เป็นเพียงการพูดคุยปรึกษาหารือกันในที่ประชุม (สันต์ หัตถิรัตน์, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2541) โดยคณะกรรมการชุดปัจจุบันของสมาพันธ์ มีประมาณ 8 คน คือ (จดหมายข่าวสมาพันธ์ประชาธิปไตย, 2541 : 2)

-น.พ.สันต์ หัตถิรัตน์	ประธานที่ปรึกษา
-น.พ.เหวง โตจิราการ	ประธานคณะกรรมการ
-นายสมศักดิ์ โกศัยสุข	รองประธาน
-นายประสิทธิ์ ค่ายกนกวงศ์	เลขาธิการ
-นางประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ	กรรมการ
-นางอารมณี มีชัย	กรรมการ
-นายสมบุญรณ์ เฝ้าบรรจง	กรรมการ
-นายเสริมศักดิ์ มณีรัตน์	กรรมการ

คณะกรรมการของสมาพันธ์ฯ จะมีหน้าที่ในการดำเนินการตามนโยบาย หรือที่ประชุมสมัชชาขององค์กรประชาธิปไตย ส่วนการแบ่งหน้าที่ในแต่ละตำแหน่งก็ไม่ได้กำหนดชัดเจน เนื่องจากมีจำนวนผู้ทำงานน้อย จึงต้องช่วยกันทำงาน แต่ที่ชัดเจนก็คือ ตัวประธาน และรองประธาน จะมีหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อประสานงานกับองค์กรอื่น รวมถึงตลอดถึงรัฐบาลด้วย (สันต์ หัตถิรัตน์, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2541)

จากลักษณะโครงสร้างในข้างต้น จะเห็นได้ว่า สมาพันธ์ฯ มีลักษณะโครงสร้างที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นจากความเห็นพ้องต้องกันของกลุ่ม/องค์กรประชาธิปไตยต่าง ๆ ที่ต้องการให้มืองค์กรประสานงานระหว่างองค์กรประชาธิปไตย และให้มีคณะกรรมการทำงานขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อปฏิบัติตามผลการประชุมสมัชชาสมาพันธ์ฯ ซึ่งประกอบไปด้วยองค์กรประชาธิปไตยต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิก โดยผู้นำของสมาพันธ์ฯก็คือ ตำแหน่งประธานคณะกรรมการ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ต้องได้รับการคัดเลือกจากกลุ่ม/องค์กรที่เป็นสมาชิก และเนื่องจากสมาพันธ์ฯ เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ทางการเมือง (เหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2535) การได้มาซึ่งผู้นำของสมาพันธ์ฯ จึงเป็นเพียงความต้องการผู้ที่สามารถที่จะอยู่ในเหตุการณ์ได้ตลอดเวลา และต้องเป็นที่ยอมรับขององค์กรอื่น เนื่องจากต้องการคนทำงานในการประสานงานกับกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในขณะนั้น น.พ.สันต์ หนัตถิรัตน์ จึงได้รับการคัดเลือกเนื่องจากเป็นทั้งนักวิชาการ และนักกิจกรรมทางสังคม ซึ่งมีทั้งความรู้ ความสามารถ และได้รับการยอมรับจากองค์กรต่าง ๆ ต่อมาในปัจจุบัน ผู้ดำรงตำแหน่งประธานสมาพันธ์ฯ ได้เปลี่ยนมาเป็น น.พ. เหวง โตจิราการ เนื่องจากเคยเป็นเลขาธิการสมาพันธ์ฯ และเป็นหนึ่งในคณะกรรมการแรกเริ่มในการก่อตั้งสมาพันธ์ฯ ซึ่งก็เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากองค์กรอื่นเป็นอย่างมาก จึงจะสามารถดำเนินการติดต่อประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ได้

3) อุดมการ/เป้าหมาย

ในช่วงแรกเริ่มก่อตั้งสมาพันธ์ฯ มีเป้าหมายเพียงเพื่อเรียกร้องให้ พล.อ.สุจินดา คราประยูร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญใน 4 ประเด็นหลัก แต่ต่อมาข้อเรียกร้องดังกล่าวได้รับการแก้ไขแล้ว องค์กรต่าง ๆ ที่ก่อตั้งสมาพันธ์ฯ ขึ้นมายังเห็นว่า สมาพันธ์ฯ ควรดำรงอยู่ต่อไปเพื่อคัดค้านความเป็นเผด็จการที่ยังมีอยู่ในสังคมไทย ดังนั้น ในเวลาต่อมา สมาพันธ์ฯ จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการต่อต้านเผด็จการทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นเผด็จการทางทหาร และเผด็จการรัฐสภา พร้อมทั้งให้มีการพัฒนาประชาธิปไตยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4) ด้านสมาชิก

สมาชิกของสมาพันธ์ฯ ได้แก่ บรรดาองค์กรประชาชน องค์กรประชาธิปไตย หรือองค์กรสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ ซึ่งไม่สามารถกำหนดจำนวน หรือประเภทได้แน่นอนตายตัว กล่าวคือ ความเป็นสมาชิกของสมาพันธ์ฯ จะขึ้นอยู่กับ การเข้าร่วมประชุมสมัชชาของสมาพันธ์ฯ ในแต่ละครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะได้แก่ กลุ่มแรงงาน ครู แพทย์ นักธุรกิจ เป็นต้น (สันต์ หนัตถิรัตน์, สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2541)

5) ทรัพยากร ได้แก่

- ด้านวัสดุอุปกรณ์ และสถานที่ อาจกล่าวได้ว่า สมาพันธ์ฯ ขาดแคลนทรัพยากรทางด้านนี้ เนื่องจากขาดแคลนเงินทุนในการดำเนินกิจกรรม ประกอบกับการจัดกิจกรรมของสมาพันธ์ฯ ส่วนใหญ่จะเป็นการประชุม แลกเปลี่ยน จึงไม่จำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ใด ๆ มากนัก ส่วนสถานที่ในการติดต่อ ก็ได้แก่ คลินิกรักษาโรคของ น.พ.เหวง โตจิราการ เนื่องจากส่วนใหญ่สมาพันธ์ฯ มักจะใช้โรงแรมเป็นที่ประชุมกับองค์กรต่าง ๆ

- ด้านเงินทุน ในช่วงแรกของการก่อตั้ง เงินที่สนับสนุนการทำงานของสมาพันธ์ฯ จะเป็นเงินส่วนตัวของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการในสมาพันธ์ฯ (ต่อมาได้ลาออก ภายหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมสงบลง) แต่ในปัจจุบันได้รับการบริจาคจากองค์กรต่าง ๆ หรือบริษัทเอกชน และเงินส่วนตัวของกรรมการสมาพันธ์ฯ

- ด้านกำลังคน สมาพันธ์ฯ ไม่มีเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานของสมาพันธ์ฯ เลย ทั้งนี้เนื่องมาจากการขาดแคลนทรัพยากรด้านเงินทุน การดำเนินงานของสมาพันธ์ฯ ไม่ว่าจะเป็นการทำจดหมายข่าว หรือการเคลื่อนไหวในแต่ละครั้ง จะเป็นการดำเนินการโดยกรรมการของสมาพันธ์ฯ ที่มีอยู่ประมาณ 7-9 คนเท่านั้น (สันต์ หัตถิรัตน์, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2541)

6) การระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง

จากการสัมภาษณ์ น.พ.สันต์ หัตถิรัตน์ เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมืองของสมาพันธ์ฯ ในช่วงรัฐบาล นายชวน หลีกภัย และ นายบรรหาร ศิลปอาชา นั้น น.พ.สันต์ฯ ได้กล่าวว่า "ในการระดมทรัพยากรของสมาพันธ์ฯ ก็คือ การเป็นแกนนำในการประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ไม่มีเงื่อนไขของเวลาและสถานที่ แต่เป็นเรื่องของขั้นตอน โดยประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญคือ ต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจ กับองค์กรอื่น ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความคิดไปในทางเดียวกัน และเมื่อได้แนวทางเดียวกันแล้ว ก็จะนำมาสรุป/มติ มาจัดทำเป็นเอกสาร นำไปยื่นต่อรัฐบาล หรือสภา แล้วแต่กรณี จากนั้นก็นำเอกสารเหล่านั้นออกเผยแพร่แก่ประชาชนต่อไป เพื่อให้ประชาชนมาเป็นแนวร่วมในการผลักดันอีกต่อหนึ่ง"

จากคำสัมภาษณ์ของน.พ.สันต์ ข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทบาทของสมาพันธ์ประชาธิปไตย มีความแตกต่างออกไปจากกลุ่มพลังประชาธิปไตยที่ได้กล่าวไปในข้างต้น กล่าวคือ สมาพันธ์ฯ จะมีการระดมทรัพยากรโดยการทำหน้าที่เป็นผู้ประสานกับองค์กร หรือกลุ่มพลังประชาธิปไตยอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ และเป็นขั้นตอน โดยการเชื่อมโยง ความคิด เป้าหมาย และอุดมการณ์ของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ให้มีความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ก่อนนำไปยื่นแสดงต่อรัฐบาลหรือรัฐสภา และนำไปตีแผ่ให้กับประชาชนได้รับทราบตามลำดับ นอกจากนี้บทบาททางการเมืองของสมาพันธ์ฯ ยังไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาและสถานการณ์ ดังเช่น สนท. และ ครป. อีกด้วย ดังเช่น กรณีการอดอาหารประท้วงของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร สมาพันธ์ฯ ก็ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานกับกลุ่ม/องค์กรประชาธิปไตย อื่นๆ เพื่อเรียกร้องให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรยื่นญัตติตั้งคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญตามข้อเสนอของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร

7) ความสัมพันธ์กับกลุ่ม/องค์กรอื่น

- ความสัมพันธ์กับองค์กรประชาธิปไตย สมาพันธ์ประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์กับองค์กรประชาธิปไตยต่างๆ ในลักษณะเดียวกันกับ สนท. และครป. กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับความชัดเจนของเป้าหมาย และสถานการณ์ของการเรียกร้อง โดยในช่วงที่เป้าหมายชัดเจน และสถานการณ์ตึงเครียด ความสัมพันธ์กับองค์กรประชาธิปไตยต่างๆ ก็เป็นไปอย่างเหนียวแน่น เป็นเอกภาพ เนื่องจากมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน กลุ่มเป้าหมายเดียวกัน แต่เมื่อสถานการณ์คลี่คลายลง ก็จะมีเหลือเป้าหมายที่ไม่ชัดเจน ขณะที่ต่างกลุ่มก็มีวัตถุประสงค์ที่ทั้งเหมือนกัน และแตกต่างกันบ้าง ก็จะมุ่งไปสู่เป้าหมายที่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์ในช่วงเวลาดังกล่าว ก็จะกลายเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ส่วนการแบ่งหน้าที่ในการดำเนินการผลักดันระหว่างองค์กรนั้น ขึ้นอยู่กับความถนัด และความเหมาะสมของแต่ละกลุ่ม/องค์กร โดยก่อนที่จะทำงานร่วมกันจะต้องมีการประชุมกันก่อนว่าจะดำเนินการอย่างไร แล้วพิจารณาว่าองค์กรใดเหมาะสมจะทำอะไร เช่น สนท. มีความถนัดเรื่องการเขียนป้าย ถือบ้าย การชุมนุมและรณรงค์ตามที่ต่างๆ ส่วนสมาพันธ์ฯ และครป. ถนัดในเรื่องการจัดทำเอกสาร รายละเอียดแล้วนำไปยื่นต่อรัฐบาล หรือรัฐสภา เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ได้มีการแบ่งหน้าที่กันโดยตรงนัก ทั้งนี้จะต้องมีการพิจารณาความพร้อมของแต่ละกลุ่มประกอบกันด้วย

นอกจากนี้สมาพันธ์ฯ ยังมีความสัมพันธ์ในด้านบุคคลกับองค์กรอื่นด้วย อันเนื่องจากการคัดเลือกคนจากองค์กรอื่นเข้ามาดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการของสมาพันธ์ฯ เช่น น.พ.สันต์ หัตถ์รัตน์ มาจากชมรมนักวิชาการเพื่อประชาธิปไตย, น.พ.เหวง โตจิราการ มาจากเครือข่าย 6

ตุลากรม, นายปริญญา เทวานฤมิตรกุล มาจากสนท., นางประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ มาจากชุมชน แอ๊ดคลองเตย เป็นต้น

- ความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งสื่อมวลชนก็จะได้ข่าวไป และทางสมาพันธ์ก็อาศัยสื่อมวลชนในการกระจายข่าวสารไปสู่ประชาชน โดยจะเชิญมาร่วมเมื่อมีการแถลงข่าว, เสวนา, สัมมนา เป็นต้น

- ความสัมพันธ์กับประชาชน สมาพันธ์จะมีความสัมพันธ์กับประชาชนโดยการไปรณรงค์ สร้างความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อพยายามให้เกิดความตื่นตัวกับประชาธิปไตย และเป็นการสร้างแนวร่วมในที่สุด

- ความสัมพันธ์กับนักวิชาการ เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการขอคำปรึกษาหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการเสวนา สัมมนาที่ รวมทั้งเชิญมาร่วมเขียนบทความลงในจดหมายข่าว เป็นต้น

- ความสัมพันธ์กับนักการเมืองนั้น ส่วนใหญ่สมาพันธ์จะมีความสัมพันธ์กับ พล.ต. จำลอง ศรีเมือง อดีตหัวหน้าพรรคพลังธรรม เนื่องจากเป็นพันธมิตรกันเพราะมีอุดมการณ์ใกล้เคียงและทำงานเพื่อสิ่งเดียวกัน ส่วนนักการเมืองคนอื่น แทบจะไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กันเลย

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาพันธ์ฯ กับกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับเป้าหมาย และสถานการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ กล่าวคือ จะมีความสัมพันธ์หรือความร่วมมือกันอย่างไรเห็นวแน่นอนเมื่อเคลื่อนไหวในเป้าหมายเดียวกันในสถานการณ์ที่เคร่งเครียด และลักษณะความสัมพันธ์จะเป็นไปอย่างหลวมๆ เมื่อสถานการณ์เป็นปกติ กลุ่ม/องค์กรต่างๆ ก็จะแยกย้ายกันไปดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม

จากประเด็นต่างๆข้างต้นชี้ให้เห็นว่า สมาพันธ์ฯ มีโครงสร้างการจัดตั้งที่ไม่เข้มแข็งนัก เนื่องจากเป็นการรวบรวมสมาชิกประเภทองค์กรต่างๆ ที่ไม่มีความแน่นอนในการเข้าร่วม และเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ เพียงแค่การประชุมกันเท่านั้น ทำให้มีแนวโน้มที่จะสลายตัวได้ง่าย ประกอบกับการที่สมาชิกของสมาพันธ์ฯ ไม่ได้มีบทบาท หรือหน้าที่ใดๆ ในสมาพันธ์ฯ เลยนอกจากการประชุมกำหนดทำที่ต่อสถานการณ์ทางการเมือง เพื่อให้กรรมการของสมาพันธ์ฯ ทำหน้าที่ในการ

ดำเนินการเคลื่อนไหว ทำให้ภาพการเคลื่อนไหวในนามของสมาพันธ์ มีเพียงแค่การเคลื่อนไหวของ คณะกรรมการเพียง 7-9 คนเท่านั้น และบางครั้งก็มีเพียงตำแหน่งประธาน หรือเลขาธิการเพียง 2 คน นอกจากนี้สมาพันธ์ ก็ไม่มีระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือกติกาใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าเป็นสมาชิก การแบ่งหน้าที่ในการดำเนินการของคณะกรรมการ การเปลี่ยนแปลงและวาระการดำรงตำแหน่งต่างๆ ของคณะกรรมการ ซึ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นจากการพูดคุย ปรีกษาหารือ ตกลงกันในที่ประชุมสมัชชาสมาพันธ์ และแม้แต่วาระการประชุม สมาพันธ์ก็ไม่ได้มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน โดยส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองมากกว่า, เช่น ถ้าเป็นเหตุการณ์ปกติ ก็จะประชุมกัน 3-4 สัปดาห์ต่อครั้ง แต่ถ้าเป็นช่วงที่มีเหตุการณ์วิกฤติ ก็จะทำการประชุมกันประมาณ 3-4 ครั้งต่อสัปดาห์ (สันต์ หัตถิรัตน์, สัมภาษณ์, 9 มี.ค. 2541) จนอาจกล่าวได้ว่า สมาพันธ์ โดยลักษณะการจัดองค์กรแล้ว เป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการเลยทั้งในเชิงหลักการ และความเป็นจริงในทางปฏิบัติ ส่วนความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นในการผลักดันนั้น จะขึ้นอยู่กับเป้าหมายและสถานการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ

4.2.4 สถาบันนโยบายศึกษา

1) ความเป็นมา

สถาบันนโยบายศึกษา ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2528 โดยพัฒนามาจาก "โครงการศึกษาทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตย" ซึ่งทำให้กับมูลนิธิคอนราด อเดนาวร์ (Konrad Adneaur Foundation) ในปี พ.ศ.2526 และต่อมาก็กลายเป็นศูนย์ศึกษาประเด็นสาธารณะ ภายใต้สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ.2527 โดยมี ดร.สมบัติ จันทรวงศ์ เป็นประธานประสานงาน และมี ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ดร.สมบูรณ สุขสำราญ เป็นผู้ประสานงาน ต่อมาในปี พ.ศ.2528 ก็พัฒนามาเป็นโครงการนโยบายสาธารณะ ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยมี ศ.ดร.สมศักดิ์ ชูโต และ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นผู้อำนวยการ และในปี พ.ศ.2531 ก็เปลี่ยนมาเป็นสถาบันนโยบายศึกษา โดยสามารถบริหารตัวเองได้อย่างอิสระ แต่อยู่ภายใต้ความควบคุมดูแลของสมาคมสังคมศาสตร์อยู่ กระทั่งปี พ.ศ.2536 สถาบันนโยบายศึกษาจึงได้แยกตัวออกจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยมี ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นประธานสถาบัน

2) ลักษณะโครงสร้าง

ลักษณะโครงสร้าง สถาบันนโยบายศึกษา มีโครงสร้างการจัดตั้งที่มาจากการทำงานของ คณะนักวิชาการจำนวนหนึ่ง ที่อยู่ภายใต้องค์กรที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ (สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) และพัฒนาเรื่อยมาจนแยกตัวออกมาดำเนินการเอง ซึ่งก็ยังคงมีโครงสร้างการจัดตั้งเป็นแบบเดิม กล่าวคือ มีคณะทำงาน (staff) ชุดหนึ่งขึ้นมาทำงาน ประมาณ 9-10 คน มีผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการสถาบัน เป็นผู้ดูแลการทำงานทั้งหมด และมีประธานสถาบัน ซึ่งเป็นผู้วางแผนงานให้กับสถาบันฯ โดยประธานสถาบันฯ จะเป็นผู้แต่งตั้งผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการสถาบัน ส่วนคณะทำงาน จะเป็นการรับสมัครเข้ามาทำงาน (ทิพย์พพร ตันติสุนทร, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2541)

จากโครงสร้างดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสถาบันฯ มีลักษณะโครงสร้างการจัดตั้งแบบองค์กรเดี่ยว (Unitary Form of Organization) กล่าวคือ เกิดจากการรวมตัวของปัจเจกชนแต่ละคน จำนวนไม่มากนัก มีความเป็นเอกภาพทางความคิดในหมู่สมาชิกสูง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเป็นไปอย่างใกล้ชิด ดังนั้น จึงมีความเป็นเอกภาพสูง การรวมกลุ่มเป็นไปอย่างเหนียวแน่น ไม่ค่อยมีความแตกแยกกันระหว่างสมาชิก ซึ่งในแง่ของสถาบันฯ ก็มีลักษณะโครงสร้างแบบองค์กรเดี่ยว ที่มีการจัดตั้งขึ้นมาจากคณะนักวิชาการเพียงไม่กี่ท่าน และมีความเป็นเอกภาพในแนวทางการดำเนินงานของสถาบันสูง โดยส่วนใหญ่จะอยู่ที่ความคิดของประธานสถาบันฯ เป็นหลัก แล้วจึงกระจายงานให้กับคณะทำงาน โดยมีผู้อำนวยการสถาบันฯ เป็นผู้ดูแลอีกที

สำหรับตำแหน่งผู้นำของสถาบัน คือ ตำแหน่งประธานสถาบัน กล่าวคือ เป็นทั้งผู้นำในทางความคิด และการวางแผนในการปฏิบัติงาน และเป็นผู้คัดเลือกผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการด้วย ดังนั้น การจะพิจารณาแนวทางการดำเนินงานของสถาบันฯ ก็ต้องพิจารณาจากแนวคิดของประธานสถาบันเป็นหลัก

3) อุดมการณ์ และเป้าหมาย

ในช่วงแรกของการจัดตั้งสถาบันฯ โดยการจัดตั้งแล้วก็เพียงโครงการการศึกษาเพื่อศึกษาการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นคราว ๆ ไป แต่ต่อมาเมื่อมีการพัฒนามาเป็นสถาบันแล้ว ทางสถาบันก็ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักโดยเน้นในการศึกษาวิจัยและนำเสนอนโยบายสาธารณะเพื่อสนับสนุนการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และการพัฒนาระบบรัฐสภาในประเทศไทย ส่วนการ

กำหนดแผนงานในแต่ละโครงการของสถาบันแล้ว มักจะขึ้นอยู่กับแนวความคิดของประธานสถาบันเป็นหลักอีกเช่นกัน (เจียรชัย ณ นคร, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2541)

4) ด้านสมาชิก

สมาชิกของสถาบันนโยบายนั้น มีหลากหลายสาขาอาชีพ ทั้งนักการเมือง นักวิชาการ ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป โดยสมาชิกเหล่านี้ไม่ได้เข้ามาร่วมในการปฏิบัติงานของสถาบันแต่อย่างใด เป็นเพียงสมาชิกที่รับสื่อต่าง ๆ ของสถาบัน และเข้าร่วมในการฟังการสัมมนา หรือการอภิปรายต่าง ๆ ที่ทางสถาบันจัดขึ้น

5) ทรัพยากร

อาจแบ่งทรัพยากรภายในองค์กรได้เป็น 3 ประเภท คือ

- ด้านวัสดุอุปกรณ์ และสถานที่ สถาบันฯ มีสำนักงานและอุปกรณ์เครื่องใช้สำนักงานที่เป็นของสถาบันเองทั้งสิ้น

- ด้านเงินทุนสนับสนุนกิจกรรมของสถาบันฯ นั้น จะได้จากค่าบำรุงสมาชิก และจากการสนับสนุนของมูลนิธิคอนราด อเดนาวร์ เป็นหลัก

- ด้านกำลังคน สถาบันนโยบาย จะมีคณะทำงาน (staff) ประจำสำนักงาน เพื่อปฏิบัติตามแนวทางการดำเนินงานของสถาบัน ในลักษณะของการจ้างงานเหมือนกับในสำนักงานต่าง ๆ

จากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสถาบันนโยบายศึกษา มีลักษณะของการจัดตั้งที่แตกต่างไปจาก สนนท. ครป. และสมาพันธ์ประชาธิปไตย เนื่องจากไม่ได้มีการก่อตั้งขึ้นมาเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือเป็นสมาคมทางการเมือง แต่เป็นการจัดตั้งที่พัฒนามาจากการเป็นโครงการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยของนักวิชาการคณะหนึ่ง และเมื่อพัฒนามาเป็นสถาบันนโยบายศึกษา ได้มีการจดทะเบียนเป็นมูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา โดยมีโครงสร้างการจัดตั้งแบบองค์กรเดี่ยว และมีลักษณะของการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการ เพื่อวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมด้านการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ การพัฒนาประชาธิปไตย และการระบบรัฐสภา เป็นหลัก

6) การระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมือง

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นแล้วว่า สถาบันนโยบายศึกษาเป็นองค์กรที่เน้นวัตถุประสงค์และกิจกรรมในด้านการศึกษาวิจัย ดังนั้น ในการระดมทรัพยากรในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมืองของสถาบันนโยบายศึกษา จึงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจาก สนนท. ครป. และสมาพันธ์ประชาธิปไตย กล่าวคือ บุคคลภายในสถาบันนโยบายศึกษาไม่ได้เข้าไปมีบทบาทในการผลักดันรัฐบาลให้ปฏิรูปการเมืองโดยตรง เนื่องจากบุคคลที่เป็นแกนนำหรือตัวผู้อำนวยความสะดวกสถาบันฯ ก็เป็นนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนั้น บทบาททางการเมืองจึงออกมาในรูปของผลงานทางวิชาการ ซึ่งได้แก่ รายงานการวิจัยของสถาบัน การออกจดหมายข่าวรายเดือน "ปฏิรูปการเมือง" เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเสนอแนะแนวทางการปฏิรูปการเมืองให้กับสาธารณชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง

ในสมัยรัฐบาลของ นายชวน หลีกภัย เมื่อ พ.ศ.2537 ซึ่งได้เกิดเหตุการณ์และกระแสเรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ รวมทั้ง การอดข้าวประท้วงรัฐบาลของ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร นั้น ทางสถาบันนโยบายศึกษา ก็ได้มีผลงานการวิจัยซึ่งเป็นข้อสรุปของโครงการศึกษาเพื่อปฏิรูปรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศไทย ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 - 2537 ของ ศ.ดร.อมร จันทรมบูรณีย์ เรื่อง "ปฏิรูปรัฐธรรมนูญ" ซึ่งได้รับการจัดพิมพ์และเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวันในเดือนเมษายน 2537 นอกจากนี้งานวิจัยชิ้นดังกล่าวยังทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการขานรับกระแสการปฏิรูปรัฐธรรมนูญของ ศ.ดร.อมร จันทรมบูรณีย์ โดย ศ.น.พ.ประเวศ วะสี ได้นำแนวความคิดในเรื่องการปฏิรูปรัฐธรรมนูญมาปรับใช้ เพื่อนำเสนอเป็นแนวความคิดในการปฏิรูปการเมือง

ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2537 ทางสถาบันนโยบายศึกษาก็ได้จัดให้มีการสัมมนาในเรื่อง "การปฏิรูปการเมืองคืออะไร ?" โดยมีผู้อภิปราย คือ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ประธานสถาบันนโยบายศึกษา และ ศ.ดร.อมร จันทรมบูรณีย์ ประธานโครงการศึกษาเพื่อการปฏิรูปรัฐธรรมนูญอีกด้วย ซึ่งการสัมมนาในครั้งนั้นได้มีผู้สนใจเข้าร่วมฟังการสัมมนาเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้สถาบันนโยบายศึกษาจะไม่ได้เข้าไปมีบทบาทโดยตรงในการผลักดันให้เกิดนโยบายปฏิรูปการเมือง แต่ก็เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรต่าง ๆ เริ่มให้ความสนใจทางการเมือง มีความตื่นตัว และต้องการให้นโยบายปฏิรูปการเมืองเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

7) ความสัมพันธ์กับกลุ่ม/องค์กรอื่น

เนื่องจากสถาบันนโยบายศึกษา เป็นองค์กรที่เน้นวัตถุประสงค์ และกิจกรรมในด้านการศึกษาวิจัย ดังนั้นสถาบันฯ จึงมีความสัมพันธ์เหนียวแน่นกับนักวิชาการ ทั้งการเชิญเข้าร่วมในการอภิปราย การเชิญเป็นประธานโครงการวิจัยต่างๆ ของทางสถาบัน การเชิญเขียนบทความ หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่างๆ ของทางสถาบันฯ (จดหมายข่าว เอกสารสัมมนา เอกสารวิจัย) ส่วนความสัมพันธ์กับองค์กรประชาธิปไตย นักการเมือง สื่อมวลชนและประชาชนทั่วไป จะเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบหลวม กล่าวคือ เป็นเพียงการให้คำปรึกษา แลกเปลี่ยนความเห็นด้านนโยบายต่างๆ (เรียรชัย ณ นคร, สัมภาษณ์, 25 ก.พ. 2541)

จากการที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงส่วนต่าง ๆ ของประชาสังคมที่มีบทบาทในการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมือง ทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคล รวมทั้งกลุ่ม/องค์กร ไปในข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปว่า

1. ปัจเจกบุคคลที่มีบทบาทต่อการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมือง มักจะเป็นนักวิชาการ หรือบุคคลที่มีสถานภาพ และบทบาท หรือชื่อเสียงในสังคมอยู่แล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมในปัญหาสาธารณะต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคลนั้น ก็ยังคงมีอยู่เพียงในแวดวงของชนชั้นนำในสังคม

2. กลุ่มหรือองค์กรในประชาสังคมการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมืองนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

- กลุ่ม หรือองค์กร ที่จัดตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์และดำเนินกิจกรรมเฉพาะทางด้านการพัฒนาประชาธิปไตยอยู่แล้ว ได้แก่ สมาพันธ์ประชาธิปไตย สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย สถาบันนโยบายศึกษา เป็นต้น โดยกลุ่มประเภทนี้จะดำเนินการผลักดันในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา เช่น การรณรงค์เพื่อการกระจายอำนาจ การคัดค้านการทำรัฐประหาร ฯลฯ นอกจากนี้ยังมักเป็นองค์กรที่คอยตรวจสอบการทำงานของรัฐ ตลอดจนจนเป็นแกนนำขององค์กรที่สนใจประชาธิปไตยและการเมืองอื่นๆ ในการผลักดันประเด็นทางการเมืองต่าง ๆ อยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่แตกต่างกัน เช่น คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย และสมาพันธ์ประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นจากการที่องค์กรต่าง ๆ มาชุมนุมกันเมื่อคราวเกิดเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ.2535

ดังนั้น กล่าวได้ว่า ทั้งสองกลุ่มได้ถูกจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ทางการเมืองเป็นหลัก ในขณะที่สหพันธ์นิสิตนักศึกษา (สนนท.) ถูกจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมนิสิตนักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ประสานงานในกิจกรรมที่เป็นการแสดงออกต่อสาธารณชน ซึ่งการร่วมกันในกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นกิจกรรมทางการเมืองหรือไม่ก็ได้ ส่วนสถาบันนโยบายศึกษานั้นถูกจัดตั้งขึ้นโดยไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือเป็นสมาคมทางการเมือง แต่วัตถุประสงค์ของสถาบันนโยบายศึกษา ก็คือ การดำเนินการเพื่อผลิตผลทางวิชาการ เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ การพัฒนาประชาธิปไตย เป็นต้น

- กลุ่มหรือองค์กร ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องเกี่ยวกับการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะ หรือที่เรียกว่า องค์กรเฉพาะกิจ ซึ่งจะไม่มีลักษณะถาวร ได้แก่ กลุ่มกัลยาณมิตร องค์กรปฏิรูปการเมือง และคณะกรรมการพลังประชาธิปไตยเพื่อปฏิรูปการเมือง ซึ่งก็เป็นการรวมตัวกันระหว่างปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรที่มีบทบาททางการเมือง และสังคมอยู่แล้ว โดยเป็นการรวมตัวกันเพื่อแสดงให้เห็นถึงพลังที่หลากหลาย เพื่อมุ่งสู่จุดหมายเดียวกันที่เป็นการเรียกร้องเฉพาะหน้าในขณะนั้น

- กลุ่มหรือองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อการอื่น หากแต่ได้มาร่วมสนับสนุน และเรียกร้องให้มีการยกย่องรัฐธรรมนูญ และปฏิรูปการเมือง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผลประโยชน์หรือองค์กรที่เป็นเครือข่ายองค์กรด้านพัฒนาประชาธิปไตย โดยมีบทบาทในฐานะเป็นแนวร่วม ให้การสนับสนุน ตลอดจนเข้าร่วมการประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และลงมติให้กับข้อเรียกร้อง หรือประเด็นที่จะทำการเคลื่อนไหว

3. ส่วนความสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มพลังประชาธิปไตยต่างๆ ในประชาสังคมที่มีต่อกัน ในการผลักดันนโยบายปฏิรูปการเมือง นั้น พบว่าเป็นความสัมพันธ์อย่างหลวมๆ และมีลักษณะที่เป็นไปอย่างชั่วคราว โดยเป็นการร่วมมือกันในฐานะพันธมิตรที่มีอุดมการณ์ในแนวทางเดียวกัน ที่จะมีการร่วมมือกับองค์กรอื่นเมื่อประเมินกำลังแล้วเห็นว่าไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพังได้ จึงเป็นความสัมพันธ์ในแบบของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในช่วงที่มีการรวมตัวกันขับเคลื่อนผลักดันในประเด็นที่เป็นข้อเรียกร้องร่วมกัน

4. องค์กรประชาสังคม ประเภทชุมชนวิชาการ (think-tanks) พบว่ายังมีอยู่อย่างกระจัดกระจาย ที่เห็นชัดเจนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง ก็คือ สถาบันนโยบายศึกษา

5. การที่ความร่วมมือในการผลักดันการปฏิรูปการเมืองได้ขยายไปในหลายกลุ่ม/องค์กร นั้น อาจเป็นด้วยการที่ตัวบุคคลของกลุ่มต่างๆ มีสังกัดของตัวเองอยู่ในหลายกลุ่ม/องค์กร ก่อให้เกิดเป็น เครือข่ายความร่วมมือกระจายไปในกลุ่ม/องค์กรอื่นๆ ด้วย นอกจากนี้ การมีสื่อมวลชนที่ทำหน้าที่ในการ กระจายข่าว เผยแพร่ข้อเรียกร้อง ความเคลื่อนไหว ก็สามารถระดมพลังจากองค์กรในประชาสังคมอื่น ให้เข้าร่วมสนับสนุนได้ด้วย

ภาพรวมและส่วนต่าง ๆ ของประชาสังคม ทั้งปัจเจกบุคคลและกลุ่ม/องค์กรในข้างต้น ทำให้ทราบถึงลักษณะของส่วนต่าง ๆ ของประชาสังคม ที่มีความตื่นตัวต่อการปฏิรูปการเมือง ดังนั้น ใน บทต่อไป ผู้ศึกษาจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทของส่วนต่าง ๆ ในประชาสังคม หรืออาจกล่าว ได้ว่า เป็นกลุ่มพลังประชาธิปไตย ในการผลักดันรัฐบาลดำเนินนโยบายปฏิรูปการเมืองต่อไป